

NEVZAT KÖSOĞLU'NUN "GEÇMİŞ ZAMAN PEŞİNDE YAHUT VAİZİN
SÖYLEDİKLERİ" KİTABINDA HALK KÜLTÜRÜ UNSURLARI
ELEMENTS OF FOLK CULTURE IN NEVZAT KÖSOĞLU'S BOOK
"CHASING PAST TENSE OR WHAT THE PREACHER SAID"

HATİCE BAŞKAPAN

Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü

Ataturk University, Turkology Research Institute

haticebaskapan@hotmail.com

 <https://orcid.org/0000-0002-7251-9739>

Atıf / Citation

Başkapan, H. 2021. "Nevzat Kösoğlu'nun "Geçmiş Zaman Peşinde Yahut Vaizin Söyledikleri" Kitabında Halk Kültürü Unsurları". *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi- Journal of Turkish Researches Institute*. 71, (Mayıs- May 2021). 287-326

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü-*Article Types* : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi-*Received Date* : 23.11.2020
Kabul Tarihi-*Accepted Date* : 31.03.2021
Yayın Tarihi- *Date Published* : 15.05.2021
 : <http://dx.doi.org/10.14222/Turkiyat4438>

İntihal / Plagiarism

This article was checked by iThenticate programında bu makale taranmıştır.

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi- *Journal of Turkish Researches Institute*

TAED-71, Mayıs- May 2021 Erzurum. ISSN 1300-9052 e-ISSN 2717-6851

www.turkiyatjournal.com

<http://dergipark.gov.tr/ataunited>

NEVZAT KÖSOĞLU'NUN "GEÇMİŞ ZAMAN PEŞİNDE YAHUT
VAİZİN SÖYLEDİKLERİ" KİTABINDA HALK KÜLTÜRÜ UNSURLARI
ELEMENTS OF FOLK CULTURE IN NEVZAT KÖSOĞLU'S BOOK
"CHASING PAST TENSE OR WHAT THE PREACHER SAID"

HATİCE BAŞKAPAN

Öz

Konusu insan olan edebiyat, milletlerin yaşam şekillerinden, hayatı duyuş ve düşünüş tarzlarına kadar hemen her özelliklerini bünyesine alır. Bu yönüyle kültürel unsurların hem taşıyıcısı hem de koruyucusu olma özelliğine sahiptir. Hayatın aynası olarak değerlendirilen edebiyatın yaşama en yakın türlerinden biri şüphesiz anı türüdür. Bu türde verilen eserler; tarihe tanıklık etmekte, millî ve manevî değerler bütünü olan kültürün taşıyıcılığını yaparak yeni nesillerin geçmişle olan bağlarını güçlendirmektedir. Bu durum, anı türündeki eserleri halk bilimi açısından son derece önemli kılmıştır. Nitekim ilgili eserler halk kültürü yönünden eşsiz malzeme kaynağı olma özelliğine sahiptir.

Nevzat Kösoğlu'nun kaleme aldığı "Geçmiş Zaman Peşinde yahut Vaizin Söyledikleri" adlı anı kitabı da halk kültürü malzemesi barındırması bakımından çok zengin bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır. Esere konu olan İspir ve yöresi, halk bilimi için eşsiz aynı zamanda bakir bir coğrafyadır. Bu coğrafyaya ait pek çok halk kültürü unsuru ilgili kitaba yansımıştır. Makalenin yazılış amacı kitaba yansıyan bu unsurları tespit etmektir. Eserin aranan malzemeye uygunluğu, her satırında kasabaya dair maddî ve manevî değerler bulundurması yönü ortaya konularak halk bilimi açısından önemi aktarılmak istenmiştir. Halk kültürü unsurları tespit edilirken güncel sınıflandırma yöntemine bağlı kalmıştır. İnceleme sonucunda kitabın halk kültürü malzemeleri barındırması bakımından son derece zengin olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Nevzat Kösoğlu, halk kültürü, anı incelemesi, anı ve halk kültürü, halkbilimi.

Abstract

Literature, whose subject is human, includes almost every feature of nations, from the way they live, to the way they hear and think about life. In this aspect, it has the ability to be both a carrier and a protector of cultural elements. Considered the mirror of life, one of the closest types of literature to life is undoubtedly the type of memoir. The works given in this genre bear witness to history, strengthen the connections of new generations with the past by being the bearer of culture, which is a whole of national and spiritual values. This has made memoir works extremely important from the point of view of folklore. As a matter of fact, the related works have the property of being a unique source of materials from the point of view of folk culture.

"Chasing Past Tense or What the Preacher Said" is a memoir book which is written by Nevzat Kösoğlu, come up as a varied work in term of including folk culture material. İspir and it's region, which is treated in work, is a unique and virgin geography for folk culture. A lot of folk culture factor belonging to this geography has passed through to book. Aim of the article is to establish this material which is passed trough the book. Availability of work to the material has been wanted to pass on with spiritual and material values which belong the town in it's every line. While folk culture materials have been established, it has been sticked to current clasification technique. After study, the book has been accepted as it has extremely varied folk culture material.

Key Words: Nevzat Kösoğlu, folk culture, memoir review, memoir and folk culture, folk science.

Structured Abstract

Nevzat Kösoğlu generally mentions İspir, where his childhood passed, and his memories about these places in his memoir book. He wrote the different topics that he had interrupted, digesting the work in a conversation atmosphere and in connection with his memories.

The fact that the book is composed of memories made it a witness to the period in which it is telling, and facilitated its absorption of many cultural elements. Kösoğlu presented the scenery of İspir and İspirs in his childhood years to his readers and created an extremely interesting work with his sincere style.

In this study, the folk culture elements of the work in question have been tried to be revealed. In the introduction part of the study, the folk culture and the type of memory are briefly emphasized. In the next section, information about Nevzat Kösoğlu is given, and then the folk culture elements in the work are shown.

The folk culture elements found in the work were determined as twenty main titles and some of them subtitles. In this respect, the book is a rich source of folk culture.

The first thing that draws attention to İspir in the writer's memoirs is the settlement and settlement types. From the statements on this subject, it was concluded that the plateau and winter life was continued in İspir in the previous period. Again, based on the relevant sections, it is possible to obtain information about many villages of İspir, at least to determine the names of the villages.

It is understood that the shelters were extremely modest in the period in question and the poverty of the people was reflected in the houses. Especially water and electricity, which are not yet available in homes, also provide information about the economy of the townspeople.

The main economic activities of the region are reflected in the book as animal husbandry and agriculture. As it is understood from the information given, the climatic conditions are suitable for the cultivation of many products, but since the agricultural areas are not large enough for everyone, animal husbandry has become an extremely important economic activity. Moreover, animals in the hand are known as blessings. It is very important to take care of them. It is understood that the İspirs also behave meticulously in this regard, especially they try to take care of their horses in the best way possible. In the work, which is mentioned about İspir's rugged land and narrow agricultural areas, it is stated that despite this situation, agriculture is also engaged, and even almost all kinds of fruits and vegetables can be grown in limited areas.

From the book where we read the memories of Kösoğlu's childhood, it is understood that in İspir of those years, people generally tried to make a living by selling what they produced. It is seen that especially the villagers bring both agricultural and animal products to the town and sell them. This situation is noteworthy in that the district reduces its dependence on foreign countries and tries to stand on its own feet.

The most active market of İspir, which is held once a year, is Deri. In this fair period, which has been held since ancient times, it is seen that many things such as animals, clothing, pots and pans, jewelry buckles were bought and sold. For İspir, Deri refers to the most active time of trade.

From the sections where hunting is also mentioned, it is understood that hunting, which is one of the ancient Turkish traditions, is still alive in the region. As a result of the analysis of the information about the occupational groups in the district, it was understood that there were executives of many professions, from tailors to tinsmiths, from civil servants to blacksmiths, watchmakers, and coffee makers in this small town. The townspeople have the opportunity to have almost all kinds of work and transactions done here. It is very difficult and time consuming to

travel with the district. This situation has led to the result that the townspeople have a profession diversity that can be sufficient in every field. Another point that draws attention is that individuals belonging to civilian and civil servant professional groups have shown integrity by exhibiting close and friendly relations with each other.

In the town, where conversation, sincerity and family unity are felt, human relations are generally warm and natural. It is understood that occasional quarrels are basically based on economic reasons. Apart from these, it is understood that people in the center of the town and in their villages are living in harmony. The biggest problem of recent times is migration. According to the author, there are no men left in the villages. The author partially mentioned the modest condition of İspir cuisine in his book. In the town, where there is an economic structure based on agriculture and animal husbandry, food based on vegetables and grains is generally consumed.

In the book, where the portrait of İspir in the 50s is reached, it is seen that the main means of transportation is horse. Generally, people are not at an economical level to acquire other vehicles personally.

An Islamic lifestyle draws attention in the work, in which many elements from transitional periods to folk beliefs have been identified.

The work is also very intense in terms of folk literature elements. It was understood that many genres ranging from proverbs and idioms to legends, folk tales, fairy tales, folk poems and folk songs in İspir and its region were kept alive in a very lively way and the tradition of minstrelsy was performed lovingly.

The author mentioned only a few of the holidays in İspir and did not give any information about the ceremonies related to national holidays. He especially emphasized and highlighted the enthusiasm of the salvation day, which is a local holiday.

Among the other information we learned from the work, how much rich children's games are fun and can be played with very few tools. The poverty of the people seems to be reflected even in games. Despite this, it is seen that the entertainment in the world of children knows no bounds and there is always a way.

In short, the author touched upon many subjects from the beliefs of İspir and the people around him to its entertainment, from its plays to its architecture, from the stereotypes it used to the nicknames that it gave to people, to the tradition of minstrelsy, which is an important part of our culture. Thus, he left a rich work on folklore. The unpretentious but immaculate, friendly worlds of the people in poverty and poverty, the roads they cross on horseback, the fields with scarce space but abundant products are presented to the reader in a fluent style.

The ancient Turkish homeland, İspir, keeps the lofty characteristics of its ancestry with its life style, view of people, perception of the world, stance, singing and listening, above all, with its valuations. It is seen in the sentences in the book that Turkish traditions and customs are applied sincerely. It is impossible not to remember with mercy and gratitude these lofty people, who have a hated stance especially on catering.

As a result, it is extremely important to know İspir and İspirli from sixty or seventy years ago and to look at the life of that period from the perspective of culture. The book is like the witness of its time.

Giriş

Sosyal bilimlerin merkezinde olan “insan” edebiyatın da hem öznesi hem nesnesi durumundadır. Gerek sözlü gerek yazılı eserlerde ya insanın bizzat kendisi ya da meydana getirdikleri, serüvenleri, toplu hareketleri, mücadeleleri vb. yer almaktadır. Bir ülkede yaşayan insanların hayatlarına dair hemen her şeyi inceleyen halkbilimi de insanı ve insana ait olanı konu edinir. Bu bağlamda edebiyat da halkbiliminin inceleme alanına girmektedir. Nitekim her eser yazıldığı dönemin zihniyetini, kültürel özelliklerini yani insana dair pek çok şeyi bünyesinde barındırmaktadır. Aynı zamanda eserler kültürün birer parçası olmaları yönüyle önemlidir.

Sözlü ve yazılı kaynaklardaki halkbilgisi ürünlerine dikkat çeken Ahmet Özgür Güvenç’in şu ifadeleri edebiyatın halkbilimi açısından önemini ortaya koymaktadır:

“İcadından sonraki süreçte yazının yaygın kullanımıyla birlikte, başta devletle ya da devlet yönetimiyle ilgili mevzular olmak üzere, birçok şey, yazılı sistemde kayıt altına alınmaya başlanmıştır. Örneğin 8. yüzyılda dikilen Orhun yazıtları devlet yönetiminin yanı sıra kültüre ve sosyal yaşama dair bilgiler de içermektedir. Diğer yandan dinî, edebî, tarihî, askerî, felsefî, tıbbî, hukukî ve siyasi konular, seyahatler, sözlükler, bilimsel ve ideolojik düşünceler vb. kaleme alınarak kayıt altına alınmıştır. Ayrıca devletlerarası yazışmalar ve devlet adamlarının mektupları yazılı geleneğin önemli numuneleri arasındadır. Halkbilimi, söz konusu yazılı metinleri de kendine kaynak edinmeyi bilmıştır.” (2020: 49).

Eserleri kaynak olarak kullanan halkbiliminin “halk”la ilgili hemen her şeyi içine alan, kültürel birikimleri kapsayan geniş bir yelpazesi vardır. Bu bağlamda her iki kavrama da yakından bakmak yerinde olacaktır: S. Veyis Örnek *halk* sözcüğünü şu şekilde açıklamaktadır:

“Belli bir ülkede yaşayan, kan birliği taşıyan, aynı dili konuşan, benzer yaşama alışkanlıklarını sürdüren, ortak bir tarihi olan insanların oluşturdukları büyük birlik. Halk terimi aynı zamanda; birbirlerinden dil ve köken bakımından ayrı olan, ama ortak bir devlet yönetimiyle birleşmiş bulunan ahali için de kullanılır. Daha geniş anlamda, bir ulusun belli bir çevresi içinde yaşayan bölümü de bu terimle karşılanır: Anadolu halkı gibi. Ayrıca aynı yerde toplanmış olan kimselere de halk denir: Mahalle halkı, ev halkı gibi.” (1971: 107).

O hâlde halk denince akla soy, tarih, dil birliğine sahip insanlar gelebileceği gibi bir devletin yönetimi altında olan insanlar da gelir. Bunların oluşturduğu ortak yaşam değerleri ve alışkanlıkları ise bizi kültür kavramına götürecektir. Bu kavrama bilimsel olarak yaklaşan Ziya Gökalp’a göre; “Kültür; bir milletin din, ahlak, hukuk, akıl, estetik, ekonomi, dil ve fen ile ilgili hayatlarıdır. Bu sekiz türlü hayat milli kültürdür.” (1996: 34). Bu ifadelerle Gökalp’ın kültürü halkın sekiz alandaki hayatı şeklinde sınıflandırdığı görülmektedir.

Gökalp’tan çok daha uzun yıllar önce bu kavram üzerinde düşünenlerden biri de İngiliz antropoloğu Edward Burnett Tylor’dur. Tylor, 1871 yılında kültürü; bilgileri,

inançları, sanatı, ahlâkı, yasaları, gelenekleri ve bir toplumun üyesi olarak insanın edindiği bütün öteki eğilim ve alışkanlıkları içeren kompleks bütün olarak tanımlamıştır (Cevizci 2002: 642). Bu tanım kültürün halkın tüm alışkanlıklarını, yönelimlerini içine alması yönüyle halkbilimindeki yerini adeta belirginleştirmektedir.

Kültür için "İnsanların biyolojik kalıtlarının ötesindeki ihtiyaçlar, doyumlar ve doyumsuzlukların şekillendirdiği ve insanların öğrenme yoluyla kazandığı, edindiği, inşa ettiği maddî ve manevî birikimi, değerleri, yönelimleri, duygu ve düşünce dünyaları, sosyal davranışları, teknolojileri ve sanatlarının tamamını ifade eden ve doğaya eklenmiş yaratmalar, donatmalar bütünüdür." (2019: 20) ifadelerini kullanan Çobanoğlu da insana dair maddî ve manevî tüm değerleri bu kavramın içine almıştır.

Kültür kavramı hemen her alanda üzerinde durulan bir konu olarak dikkat çekmektedir. Budunbilim Terimler Sözlüğü'nde Örnek, "Bir halkın ya da bir toplumun özdeksel ve tinsel alanlarda oluşturduğu ürünlerin tümü: Yiyecek, giyecek, barınak, korunak gibi temel gereksemelerin elde edilmesi için kullanılan her türlü araç gereç; uygulanan teknikler, düşünceler, beceriler, inançlar, geleneksel, dinsel, toplumsal, politik düzen ve kurumlar; düşünce, duygu, tutum, davranış ve yaşama biçimlerinin topu." (1973: 43-44) şeklinde bir tanım yapmaktadır. Hilmi Ziya Ülken bu kavram için,

"Belirli bir toplumun karakterini meydana getiren fikirler, bilgiler, inançlar, teknik mahsulleri, davranış ve tavır tipleri sistemidir. Kültürün saklanması ve kazanılması biyolojik değil, sosyal bir süreçtir, bunun için de bazen ona "toplum mirası" denir. Kültürün temel olgusu dil, yani insanlararası bildirmeye yarayan semboller sistemidir. Dil olmadan hiç bir toplum kurumu ve değeri gelişemez. Üretim, dağıtım, tüketim gibi bütün teknik ve bilgiye ait işlemler dil birleştirmesi olmadan işleyemezler. Fakat burada kültürün iki şekli birbirine ne kadar sıkı bağlı olsa da yine araştırma bakımından ayrılabilir: 1) maddî kültür ki, bütün üretim araçları, taşıtlar, saklama ve korunma aletleri buraya girer. 2) manevî kültür ki, fikirler, inançlar, duygular ve davranışlar da buraya girer. Kültürü inceleyenler bu iki yanı ayırmakla birlikte, onların gerçekte birbirine bağlı bir bütün olduğunu gözönünde bulundururlar." (1969: 185)

ifadelerini kullanarak kültürün maddî ve manevî yönüne de dikkat çekmiştir. Aynı dikkati sunan isimlerden biri de Kaplan'dır. Onun yaklaşımında da kültür, milletleri millet yapan maddî, manevî ortak değer ve müesseselerin hepsi, şeklindedir (1988: 24).

Anlaşılabileceği üzere farklı alanlardan pek çok bilim insanı kültür kavramını ele almıştır. Hemen hepsinin vurgusu aynı yödedir. Bu nokta dikkate alınarak kültür; milletin varlık senedi, uluslaşma bilincinin dayanağı olarak tanımlanabilir. Buradan hareketle toplumları millet olma seviyesine çıkaran ve şuurlu bir birlik doğuran en önemli unsurun kültür olduğu söylenebilir. Kısaca kültür halkın zamana karşı dirençli genel davranış, inanış, yaşayış, algılayış ve anlatış biçimlerinin tamamıdır. Kültür kavramının tanımlarında özellikle dilin önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Dil, kültürün hem en önemli parçası hem de taşıyıcısıdır. Bu durum malzemesi dil olan edebî eserlerin, halk kültürü açısından önemini ortaya çıkmaktadır. Söz konusu eser bir anı ise döneme tanıklık etmesi

çok daha mümkün hâle gelir. Hatıralara gizlenen kültürel unsurlar kaleme alınan eserin satırlarında kendini göstermeye başlar. Bu noktadan hareketle anı kitaplarını okumak döneme kalemin şahitliğinde ve sözcüklerin gemisiyle kürek çekmek, yolculuk etmek olacaktır.

Güvenç'in "... anı veya seyahatler de bireysel bir çabanın yaşantının ürünleri olmaları ve kültürel konular barındırmaları itibarıyla dikkate değerdir" (2020: 53) ifadeleri bu türün halk kültürü açısından önemini ortaya koymaktadır.

Anı, Yazın Terimleri Sözlüğü'nde; "Bir kimsenin görüp geçirdiği olayları, durumları ve yaşantıyı saptayan yazı. Toplumun yaşantılarını, tarih olaylarını yansıtmaları bakımından çok önemlidir. Biçemci bir kalemde çıkınca, yazın türlerinin en çekicilerinden olur. Eskiden bu tür yapıtlara "hatıra defteri" denirdi." (Gencan vd. 1974: 15) şeklinde tanımlanmaktadır.

Anılar, geçmişi diri tutan en samimi edebiyat ürünlerindedir. İncelemeye çalıştığımız *Geçmiş Zaman Peşinde yahut Vaizin Söyledikleri* adlı anı kitabında da Nevzat Kösoğlu, yıllar öncesinin İspir ve çevresini canlı betimlemelerle zihinlerimizde diriltmeyi başarmaktadır. Eser okunduğunda İspir ve yöresinde hem değişime uğrayan hem aynen korunan kültür parçaları göze çarpmaktadır.

“Geçmiş Zaman Peşinde yahut Vaizin Söyledikleri” Adlı Anı Kitabında Halk Kültürü Unsurları

Kitabı incelemeye geçmeden önce yazarına dair kısaca bilgi vermek, esere daha sağlıklı yaklaşmamızı sağlayacaktır.

1941 yılında Erzurum'a bağlı İspir ilçesinde dünyaya gelen Nevzat Kösoğlu, ilk ve ortaokulu İspir'de okur. Erzurum'da başladığı lise eğitimini Karabük'te tamamlar. Kösoğlu, 23 yaşında (1964 yılında) İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden ve İktisat Fakültesi Gazetecilik Enstitüsü'nden mezun olur. Avukatlıkla beraber yayıncılıkla da uğraşan Kösoğlu, Söğüt dergisini çıkarır ve Ötüken Neşriyat'ın kurucuları arasında yer alır. 14 ciltlik *“Büyük Türk Klasikleri”*ni yayımlar. Kültür Bakanlığı adına 30 ciltlik *“Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları”* projesini yürütür. Türk Ocakları Eğitim ve Kültür Vakfı Başkanlığı yapan yazar, TBMM 2009 Yılı Üstün Hizmet Ödülü'ne layık görülür (2017: 971-984).10 Ekim 2013 tarihinde Ankara'da vefat eder.

Nevzat Kösoğlu; Dündar Taşer, Galip Erdem, Türk Dünyasında Yeni Bir Medeniyet Tasarımı, Kitap Şuuru, Milli Kültür ve Kimlik, Türk Kimliği ve Türk Dünyası, Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Ziya Gökalp, Türk Milliyetçiliği ve Osmanlı, Peyami Bey, Türk Olmak ya da Olmamak/Milli Kültür, Mozaik Kültür ve Etnisite, Bediüzzaman Said Nursi, Türk Dünyası Tarihi ve Türk Medeniyeti Üzerine Düşünceler, Hukuka Bağlılık Açısından Eski Türkler'de, İslam'da ve Osmanlı'da Devlet, Osmanlı ve Türk Milliyetçiliği, Küreselleşme ve Milli Hayat, Şehit Enver Paşa, Milliyetçilikte Yeni Arayışlar Yahya Kemal Hayatı ve Düşünce Dünyası, Geçmiş Zaman Peşinde yahut Vaizin Söyledikleri¹ adlı eserleri edebiyatımıza kazandırmıştır.

¹ Bu eser, anı türünde kaleme alınmıştır ve çalışmamızda incelenerek bünyesindeki halk kültürü unsurları tespit edilmeye çalışılmıştır (Kösoğlu, Nevzat 2013). *Geçmiş Zaman Peşinde yahut Vaizin Söyledikleri*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.).

İncelemeye çalıştığımız eserde yazar, "İspir'de geçen çocukluğumdan serbest çağrışımlara dayalı kesitler anlatıyorum." ifadesiyle kitabın içeriğinden bizleri haberdar ederken kaleme aldığı yöredeki kültürel unsurlara yer verdiğini de ortaya koymaktadır.

Kitap adında hissettirdiği gibi okuru geçmişe yolculuğa çıkarmakta, İspir'i bilenlere tanıdık bir haz yaşatırken bilmeyenlerde de bilme, görme arzusu doğurmaktadır.

"O yıllarda (1970'li yıllar) İspir'de sekiz yüzün üstünde Millî Mücadele gazisi varmış. İşte İspir'in şerefi..." ifadeleri bu küçük ilçeye duyulan ilgiyi artırmakla beraber yörenin kadim Türk yurdu olmasının sırrına da erdirmektedir.

Küçük ve değerli bir hatırat olarak karşımıza çıkan eser, kadim Türk yurdu İspir'in yıllar önceki hâlini gözler önüne sermesi bakımından son derece kıymetlidir.

Esere giren halk kültürü unsurları tespit edilirken kullanılan halkbilimi kadrolarının bazılarında alt başlıklandırmaya gidilmemiştir. Alt başlıklara ait bir ya da iki ifade olması konuyu gereksiz yere uzatmamak adına genel başlığın altında değerlendirilmiştir.

1. Yerleşim-Yerleşim Türleri

1.1. Sürekli Yerleşim

Kösoğlu'nun anılarından oluşan eserde genellikle Erzurum'un İspir ilçesinden ve yakın çevresinden söz edilmektedir.

"Bir kenti yaşarken coğrafyasıyla, insanlarıyla, ağaçlarıyla, kuşlarıyla bütünleşirsiniz." (s. 9-10)

"Gecenin bir saatinde Ankara Demetevler'de yürüyerek eve gidiyordum." (s. 10)

"Yaşadığımız kasaba ise elimizin altında değil; zaman uzuyor ve hem bizi hem kasabamızı değiştiriyor." (s. 11)

"... benim çocukluk cennetim bir kasaba idi." (s. 12)

"O zamanlar bilmezdik ki kasabamızın içme suyu yoktur." (s. 21)

"... İspir'i seyrettim; güzeldi." (s. 23)

"İspir, Selçuklu Tuğrul Bey'in 1048'deki Hasankale zaferinden sonra Oğuzların eline geçti." (s. 27)

Kitaptan 1962-63 yıllarında İspir'e bağlı 138 köyün bulunduğu (s. 44) anlaşılmaktadır. Bu köylerden Şigonos, İkisör, Gavur Dapı, Müslüman Dapı, Güllübağ, Gülhas, Özbağ, Çamlıca, Kân, Yedigöze, Hasbağ, Numanpaşa, Kavaklı, Kehsuruk, Sırakonak, Moryayla, Düzköy vd. ismi zikredilenlerdendir. Köylerin dışında İstanbul, Ankara, Aşkabat, Erzincan, Hatay, Elâzığ gibi şehirlerden de bahsedilmiştir.

Genel olarak İspir merkezinden ve bazı köylerinden söz edilen eserde özellikle bazı bölümlerde bu kalıcı yerleşim yerlerinin adeta fotoğrafı çekilmiş gibidir. İspir, Karadeniz'e yakın konumu ile yumuşak bir iklimin görüldüğü küçük bir Anadolu kasabası olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.2. Geçici Yerleşim

Barınma konusunda dikkat çeken noktalardan biri de İspir'de yaylak – kışlak dediğimiz geçici yerleşim alanlarının görülmesidir. Mesut Şen'in şu ifadeleri Türklerin yaylak-kışlak hayatı ile ilgili bilgi vermesi bakımından önemlidir: "Türkler bozkır

kültürünün temsilcileri olarak hayatlarını sürüleriyle birlikte mevsimlere göre kışlağ 'kışın oturdukları yer' ve yaylağ 'yazın oturdukları yer' adını verdikleri uçsuz bucaksız bozkırlarda sürdürürlerdi." (2018, 132). Aşağıdaki ifadeler de kadim Türk yaşam şekli olan yaylak ve kışlak uygulamalarının yirminci yüzyıl İspir'inde de kısmen devam ettirildiğini göstermesi bakımından önemlidir.

"...bahçelerde yaz evleri olurdu. Bunlar üstü örtülü, bir ya da iki yanı açık bir sundurma ve bir iki bölmeden ibaret toprak damlı, toprak döşemeli yerlerdi. Yaz olunca evleri olanlar –bazen kiralaayanlar- buralara taşınır, ancak güzün yani dutlar savdıktan sonra kasabadaki evlerine dönerlerdi." (s. 22-23)

Özellikle yaz aylarında hayvanlardan daha çok verim elde etmek isteyen insanlar hayvanlarıyla beraber yaylalara çıkar, sonbaharda yeniden köylerine dönerler. Bu uygulama İspir'in pek çok köyünde gerçekleştirilmiştir. Eserde anlatılan dönemlerde köyler henüz göçe yenilerek sönmemiş oldukları için yaylaların da boş kalmadığı görülmektedir. Tabii yaylalardaki barınaklar konforun aranamayacağı yerlerdir.

"Dağların yücelerine doğru çıkıldıkça yaylalar başlar; ama bunlar da pek öyle ahım-şahım değildir." (s. 38)

"... kalanın 135.620 dönümü yayla (...) Köyler arasında bu yayla ve sınır davaları çok uzun sürerdi." (s. 45)

Eserden alıntılanan ilgili ifadeler İspir'de bazı hemen herkesin olmasa da bazı insanların, köy halklarının yazın yaylalarda, kışın ilçe merkezinde ya da köylerinde kaldıklarını göstermektedir. Bu şekilde hem verim artırılmak hem de sıcaklığın şiddetinden kurtulmak istenmiştir.

2. Barınak-Konut

2.1. İnsan Barınakları

Yerleşik hayatla birlikte gelişen kalıcı barınak yapımı bölgeden bölgeye ve insanların ekonomik durumlarına göre farklılıklar göstermektedir. Eserin sunduğu İspir'deki barınaklar genellikle yoksulluğun şekil bulmuş, buna rağmen tertemiz tutulmuş hâli gibidir.

"Bir zamanlar, Kalenin tam bedenine yaslanmış toprak damlı bu evde oturmuştuk. Altı ahır, üstü evdi." (s. 15)

"Salih Usta'nın evi geniş ve ferahtı; yayla gibi ev derlerdi." (s. 18)

"... gece, Çoruh köprüsünün başındaki Cumhuriyet Oteli'nde konakladık." (s. 71)

"Turgut Almanya'dan geldikten sonra evi tekrar yaptırdı; üstüne de konuklar için bir kat çıktı; iki taraflı balkonu vardı." (s. 120)

"Ben böyle büyük, loş binalara alışık değildim; İspir'de bizim bütün mekânlarımız küçük, sıcak ve aydınlıktı." (s. 125)

Kitapta bahsedilen dönemlerde evlerin genel olarak toprak damlı olduğu, sonraları birkaç katlı binaların yapılmaya başlandığı anlaşılmaktadır.

İlçede yabancıların ya da ihtiyaç duyanların konaklayabileceği otellerin olduğu görülmektedir.

2.2. Hayvan Barınakları

Temel geçim kaynaklarından biri olan hayvancılığın yoğun bir şekilde yapıldığı ilçede sınırlı yerde de olsa hayvan barınakları anılmıştır.

"Hayvan takımı daha çok ara sokaklardaki ahırlara, merelerin önlerine çekilir." (s. 14)

Hayvanların bağlandığı ahırların ve otlarla samanların tutulduğu merelerin kasabada bile mevcut olması hayvancılığın ilçe merkezinde de önemli geçim kaynaklarından olduğunu göstermektedir.

2.3. Konutların Dış ve İç Düzeni

Konutların gerek dışı gerekse içi insanların genellikle gelir düzeylerinin eseridir. İlgili ifadeler şunlardır:

"... bildiğiniz daracık toprak yolar, genellikle taş duvarlı, toprak damlı evlerden oluşur. Hartama çatılı yahut balkonlu evler de vardı; ama çok değildi. Arada bir bağdadi yahut kerpiç evler de görülürdü. Evlerin pencereleri pek küçük olanları hatta bacadan tek pencere olanları da vardı. (...) Bu toprak damlı evlerin dışardan görünüşü pek fukara ve kasvetlidir; içleri ise kadınlarımızın zevk ve temizlik tutkularının şiiiridir." (s. 17)

"O zamana göre bol pencere, kalın taş duvarlı ve hartama çatılı evimiz iki katlı idi. Alt kat ahır ve ambar olarak yapılmıştı; biz kullanmazdık. Evin arka yanında bir sundurma vardı. Dışarıdan onbeş-on altı basamakla çıkılan sundurmanın bacasına evin ikinci kapısı açılırdı. (...) Bahçeye kadar bakan kapıdan, zemini bastırılmış kırmızı toprak olan geniş bir hayata girilirdi. Mutfak ve ufak sofa da toprak zeminli idi." (s. 18)

"Odaların zemin ve tavanları ahşap idi." (s. 19)

"Odalar üçer pencere idi. İki taraflı sedirler vardı; üstüne ve yastıklarına kanevşe işlemeli, dantelli ve türlü renkli çiçeklerle bezeli örtüler serilirdi. Karyola örtüleri ve saçaklı perdeler de öyleydi. Sedirin birinin uç kısmı banyo küveti gibi yapılmıştı; örtüler kaldırılıp kapağı açıldı mı yıkanma vakti geldi demektir." (s. 19-20)

Anlaşıldığı üzere evlerin temel yapı malzemesi taştır. Duvarların kalın yapılması soğuktan korumak için tercih edilmiş olmalıdır. Evlerde bol pencere, iç dizaynındaki kadınların el işçiliğini yansıtan malzemelerin kullanılması dikkat çekmektedir. Pencereler evlerin aydınlık olmasında, el emeği örtüler evini adeta doğanın parçasına dönüştüren hanımların yuvayı algılayış biçimini göstermesinde son derece önemlidir. Orta Asya'da çadırların o ihtisamlı duruşu, Anadolu'nun bu güzide köşesinde evlerin içine taşınmış gibidir. Kopuzun telinden dökülen sevdalar artık iğne ile kaneviçelere nakışlanıp evlerin başköşelerinde yer bulmuştur.

2.4. Konutlarda Kullanılan Eşyalar

Çağın aynası niteliğindedir konutlarda kullanılan eşyalar. Tabii halkın ekonomik durumunu, hayat tarzını da yansıtan unsurlardandır. İspir'in 50'li ve sonrasındaki yıllarına dair izler eşyalara da yansımış durumdadır.

"Belediye kahvesine akümülatörlü radyo geldikten sonra, ajans –yani haberler- verildiği zaman müşteriler birbirine karışırdı." (s. 13)

"... güğümler, kovalar ve kazanlar sıralanırdı. En büyük kazan ki ona halgin denirdi en sonda dururdu. (...) Su kaplarından sonra üç gözlü büyük tahta ambar gelir; evin ihtiyacı olan un burada saklanırdı." (s. 19)

"Evlere ve kahvelere kovalarla su taşınırdı." (s. 21)

"Bizim oraların tandırı derin olur ve mutfağın tam ortasındadır." (s. 213)

"Duvarlarda çeşitli mutfak eşyası ve tandıra ait eğişler, tatlar çivilere asılmış olarak dururdu." (s. 19)

"... tecirde çuval ve sepetlerde, daha çok bakliyat türü yiyecekler saklanırdı. Birkaç tane de küp vardı. (...) İki taraflı sedirler vardı; üstüne ve yastıklarına kaneviçe işlemeli, dantelli ve türlü renkli çiçeklerle bezeli örtüler serilirdi. Karyola örtüleri ve saçaklı perdeler de öyleydi." (s. 19)

"Her bahçede, çimenlere serili bir sofra-bezinin çevresinde kümelenmiş aileler ve kenarlarda tüten bir semaver vardı." (s. 42-43)

"... meydan sinisinde yemekleri yiyip, yayla gibi yer yatağına gömülünce, çivitlenmiş lavanta kokulu çarşafların temizliği bizim şehirliyi çarpmış." (s. 49)

Kullanılan eşyalar dönemin ekonomik durumunu, bölgedeki marangozluk çalışmalarını göstermesi bakımından önemlidir.

"Evvel çocukluğumuzda okul dönüşlerinde, ceviz ağacından yapılmış köşelerinde ay yıldız kakmaları olan tahta çantalarımıza binerek kayardık." (...) "Daha sonra bazılarımızın kızıağı oldu; altına balya çaktıklarımız bile vardı." (s. 89)

"Vadiye çöken duman yukarı doğru saçaklandı; yün tarağında taranan yünleri hatırlatıyordu." (s. 141)

"Bekir dayımın kahvesindeki akümülatörlü radyonun arkasındaki adamı görebilmek için, uzaktan kıvrananlardan biri de bendim." (s. 147)

"Bir yer sinisinin çevresinde oturmuştuk." (s. 148)

"Omuzluğu ile medresenin bahçesindeki kuyudan evlere su taşırdı." (s. 158)

"Harman mevsiminde oralarda dolaşır, keme binerdik. İspir taraflarında kemi bir çift öküz çeker." (s. 225)

"Çimenlere yayılan sergilerin üstüne kalın döşekler serilmişti." (s. 227)

O yıllarda her evde radyo yoktur tabii. Kahveye gitmek gerekir radyodan haber dinlemek için. En büyük eksikliklerden biri de evlerde musluk suyu olmamasıdır. İnsanlar su ihtiyaçlarını karşılamak için çeşmelerden kovalarla su taşımak durumundadır. Buna rağmen mütevazı bir yer sofrasının etrafında toplanıp kocaman aile olmayı başarmışlardır. Çocuklarına ancak tahtadan çanta yapabilen İspirililer, henüz hazırları alacak durumda değildir.

Tandır, güğüm, ambar, yün tarağı, tecir, döşek gibi ifadeler insanların köy hayatını sürdürdüklerini, lüks bir hayattan uzak olduklarını göstermektedir. Isınmada, yemek ve ekmek pişirmede kullanılan tandır, yöre ekonomisi hakkında da bilgi vermektedir.

2.5. Aydınlatma

Henüz elektriklerin olmadığı dönemlerde gaz lambaları ile aydınlanmaya çalışılmıştır:

"Beş numara pencerenin sahanlığına koydum ve okumaya başladım. (...) Beş numara gaz lambası devrilmiş, saçaklı, işleme perdeler tutuşmuş, ardından yorgan ateş kapmıştı." (s. 72-73)

20. yüzyıl Türkiye'sinde bir kasabada gaz lambası ile aydınlanmaya çalışılması, bölgenin imkânları konusunda bilgi vermesi bakımından önemlidir.

3. Ekonomi

"Halbuki, ekincilikten ve hayvancılıktan başka geçim yolu yoktur. Bu yüzden köyler arasındaki arazi ve yayla davaları hiç bitmez." (s. 45) ifadeleri İspir halkının geçiminin tarım ve hayvancılığa dayandığını göstermektedir. Kitapta daha çok İspir'de geçen anılarını bize aktaran yazar tarım ve hayvancılıktan sık sık bahsetmiştir. Halkın geçim kaynakları ve şekliyle ilgili bilgi verilen ifadeler şu şekilde gruplandırılabilir.

3.1. Hayvancılık

Aşağıdaki ifadeler İspir'de hayvancılığın en önemli geçim kaynaklarından olduğunu göstermektedir.

"Hayvan takımı daha çok ara sokaklardaki ahırlara, merelerin önlerine çekilir, pazarlıkları orada yapılır yahut önlerine atılan otu yiyerek akşam dönüşünü beklerlerdi. (...) Zamanla hepsi tükendi ya, eskiden kasabamızda bayağı sığır vardı. Sabahın erken vakitlerinde özellikle yerlilerin evlerinden birer, ikişer inek çıkar, kadınlar yahut çocuklar tarafından götürülerek Miriyolu'ndan hareket eden nahıra katılırlardı. Korga'nın eteklerine yahut Hortik Dağı'na doğru götürülen mal, akşamüzeri dönerdi." (s. 14)

"[Cuma günü] hayvan kalabalığı da olurdu. (...) çarşıda yürürken arada bir meleyen koyunlara sürünmek ya da atlara, eşeklere, ineklere omuz vurmak zorunda kalabilirdiniz. Onlar da kasabamızın şenliğindendi." (s. 14)

"Bin atın varsa inişte in, bir atın varsa yokuşta bin." (s. 171)

"Köyde, atlara ihtiyaç duyulmayan belirli aylarda, atlar yaylaların yukarılarında yıldıya bırakılırdı." (s. 185)

"Geçimin hayvancılığa dayandığı eski zamanlarımızda dağların hayatımızdaki yeri de daha başka idi." (s. 190)

"Çocukluğumda akşamüzeri sığırları mezraya getirirken bu tür ağır sislere yakalanıp, sığırların kuyruklarından tutarak kayaların arasından ilerlediğimiz çok olmuştur." (s. 192)

Arazi konusunda sıkıntılı olan İspir gibi bölgelerde hayvancılık halkın temel geçim kaynaklarından birini oluşturur. İklim koşulları birçok ürünün yetiştirilmesine elverişlidir ancak tarım alanları herkese yetecek kadar geniş olmadığı için hayvancılık da son derece önemsenen ekonomik uğraşa dönüşmüştür. Üstelik eldeki hayvanlar nimet bilinir. Onlara iyi bakmak çok önemlidir. İspirililerin de bu konuda titiz davrandıkları özellikle atlarına en iyi şekilde bakmaya çalıştıkları anlaşılmaktadır.

3.2. Tarım

Esere konu olan İspir ve yöresinde hayvancılıkla beraber tarımsal faaliyetlerin de bireysel olarak yürütüldüğü anlaşılmaktadır. İlgili ifadelerden bazıları şunlardır:

“Kapının hemen sağında, harkın kenarında bir leylak ağacı vardı; girişte sol taraftaki duvarın dibinde de bir tamas eriği. Evin önündeki bu bahçe çimenlikti ve iki tane yaşlı, kalın dut ağacı vardı. Erik, vişne ve kızılıklar sıralıydı. (...) biz oraya bostan ekerdik; salatalık, domates, fasulye, kabak, tere otu, maydanoz, nane, soğan... Ama asıl büyük kısmını mısırlar oluştururdu.” (s. 18)

“Kasabanın çevresini yeşil alanlar sarar; tarlalar, çayırlar, bostanlar ve bahçeler. (...) Bahçelerin hâkim ağacı duttur; ama narenciye hariç her türlü meyve vardır.” (s. 22)

“... bu yüksek düzlükler de tarlalar ve türlü bahçelerle doludur.” (s. 39)

“Bizim, kavun-karpuz bostanları ile ünlü Kân düzündeki...” (s. 40)

“İspir’in yayıldığı geniş alana rağmen, tarıma uygun toprağı kuttur.” (s. 45)

“... ova, eskiden ekin tarlaları ve çayırlardan oluşan özel bir alandı.” (s. 74)

“Ağaçlar güneşi kestikleri için eskisi gibi kavun karpuz da olmuyor.” (...)

“Bizim yaz elmaları, hışhışanlar, gelin elması, değirmi elma, cennet elmaları yok oluyor.” (...) *“Vaktiyle İspir ve Pazaryolu’ndaki neredeyse bütün dut bahçelerini kestirip, starking ve golden elmaları diktirdiler.”* (s. 142)

“Elmalar: Gümüştane, Gelin Elması, Yaz elması, Hışhışan, Değirmi, Karaseki, Misket, Cennet elması, Mismile. Armutlar: Büyüklere: Hacıhamza, Bozdoğan, Hanımbudu. Küçükleri: Bildırcın, Bayrambey, Zincirkıran, Şalgam armudu, Bal armudu, Ahlat armudu, Bardak armudu, Kış armudu, Yaz armudu, Şırmayıl, Arpa armudu, Dağ armudu, Mucırlı ve Mırık armudu. Erikler de var: Sabır eriği, Şerbet eriği, Eşek eriği, Bardak eriği, Tamas eriği.” (s. 143-144)

Engelibel arazisinden ve tarım alanlarının darlığından söz edilen eserde bu duruma rağmen tarımla da uğraşıldığı hatta sınırlı alanlarda hemen her türlü meyve ve sebzenin yetiştirilebildiği ifade edilmektedir. Yani eserin ilgili bölümleri incelendiğinde İspir’de yetiştirilen ürünlerin çeşitliliği konusunda da fikir sahibi olunabilir. Kasabanın önemli meyvelerinden biri duttur. Dut bahçeleri, İspir’de pestil ve köme gibi ürünlerin ticaretinin yapılmasını da sağlamıştır. Eserde İspir fasulyesinden bahsedilmemiş olması ilginçtir.

3.3. Avcılık

Keklik avcılığı keklik türünün yok olma tehlikesi yaşamadan önceki dönemlerde yörenin önemli eğlencelerindendir. İnsanlar kekliklerin hem etinden faydalanmak hem de güzel vakit geçirmek için keklik avına çıkmışlardır.

"Dap'ta keklik kovaladığımız günümüzü düşünelim." (s. 116)

"Kışın güneşli bir gününde ordumuz bata çıka Gâvur Dapı'na keklik avına çıktı. Ellerimizde mantar tabancaları vardı; başarılı olamadık." (s. 228)

"Tabancasız keklik avı da olurdu ve iyi olurdu." (s. 229)

Hafız Yakup Şükrü Efendi'nin, "Deri veya kıl çadırlarda oturan, kırmızı içen ve hayvan besleyen Eski Türkler; avcılığı, günlük hayatlarının bir parçası olarak görüyorlardı. Beslenme ve ekonomileri yarı yarıya avcılığa dayanıyordu." (1987, 27) ifadelerinden avcılığın Türk kültüründe önemli bir yeri olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Orta Asya'nın zorlu coğrafyasında hayata tutunmayı, dünyayı dize getirmeyi başaran Türklerin en önemli geçim kaynaklarından biri de avcılıktır. Bu gelenek daha keyfi amaçlarla günümüzde de yaşatılmaktadır. Keklik avcılığı kitaptaki dönemlerden sonra yaygınlığını yitirmiştir çünkü söz konusu hayvanın türü tehlikededir. Bunun yerine daha çok tavşan avcılığı ile karşılaşmaktadır.

3.4. Meslekler

İspir halkı tarım ve hayvancılığın dışında birtakım uğraşlarla da karşımıza çıkar. Kitapta anılan bazı meslekler aşağıdaki ifadelerle karşımıza çıkmaktadır:

"Tekel müdürü Temel Efendi gibi tekelin hizmetlisi Osman Efendi de babamın aynı saygınlıktaki dostlarından idi." (s. 12)

"Yalnız, memurlar biraz memur idiler... farklılıklarını hissederdik." (s. 13)

"Alt ucunda belediye kahvesi yahut Bekir dayının kahvesi, üst ucuna yakın Sofu'nun kahvesi vardı." (s. 13)

"Bakkallar, bezazlar, züccacıyeciler yazları kapının önüne bir sandalye atar, orada otururlardı. Terziler dükkânın içinde çalışır. (...) Demirci ve tenekeçilerin çekiç sesleri eksik olmazdı." (s. 13)

"Kolcu Abdürrezzak dayının çarşı yukarı atlı gidişini hatırlarım." (s. 14)

"... demirci Memet dayının, onun bitişiğinde de demirci Zekeriye dedenin dükkânları vardı." (s. 15)

"Sokağın hemen sağ başında kalaycıların dükkânı, karşısında da Postacıların nalbant dükkânı vardı." (s. 16)

"Kalaycıların Sedri dayı da geçenlerde vefat etmiş. Marangozluk yaptığını bilirdik." (s. 16)

"Saatçi Halil'in tamir dükkânı, Nizamettin ağabeyinin ayakkabı tamir dükkânı vardı." (s. 21)

"Eski lise binasının yerinde bir hastane varmış. Evvel gidenlerin söylediklerine göre buraya arada bir doktor atanmış; adam bir iki ayı zor doldurur, kaçarmış." (s. 22)

"Salim ağabeyi (Çağlayan) (...) uzun yıllar arzuhalcilik yaptı." (s. 23)

Günümüzün unutulmuş mesleklerinden biri de arzuhalciliktir.

“Benim rahmetli babam Tayyip Bey (yahut Teyib Efendi) davavekili idi. (...) Yıllar sonra ben de okuyup avukat olduğumda, babamın, elime geçen birkaç temyiz layihasını okudum; gerçekten iyi bir hukukçu imiş.” (s. 45)

“Biz de, fırıncı Ali Usta'nın evinin boynundan çocukluğumuzun gözde yeri Çukur'a doğru kıvrıldık mı, birerli kola geçer...” (s. 84)

“Agâh dayı arzuhalciydi; babamın dostlarındandı.” (s. 84)

“Sonra İkizdere – o zamanki adı Kura-yı Seba- adliyesinde zabıt kâtipliğine başlamış.” (s. 132)

Anlaşıldığı üzere bu küçük kasabada terziden kalaycıya, memurdan nalbanta, saatçiye, kahveciye varıncaya kadar pek çok meslek türünün icracısı bulunmaktadır. Kasabalılar hemen her türlü iş ve işlemlerini burada yaptırma olanağına sahiptir. Zaten ilçeden ile gitmek bir hayli zor ve zaman alıcıdır. Bu durum kasabalıların kendilerine her alanda yetebilecek bir meslek çeşitliliğine sahip olmaları sonucunu doğurmuştur.

Dikkat çeken diğer bir husus, sivil ve memur meslek gruplarına mensup bireylerin de birbirleri ile yakın ve dostane ilişkiler sergileyerek bir bütünlük göstermiş olduklarıdır.

3.5. Ticaret

İnsanın bulunduğu yerde ticaretin olmaması düşünülemez. Eserde konuyla ilgili şu ifadeler tespit edilmiştir:

“Cuma günü aynı zamanda İspir'in pazarı idi. Süt, yoğurt, yağ, peynir ve yumurta gibi mutfak ihtiyaçları Cuma günü kasabaya inen köylülerden karşılanırdı. Bu saydıklarımın dükkanlara girmeleri çok sonralarıdır.” (s. 14)

“Dükânın önündeki sepetlerin içinde Yusufeli zeytini vardı, üzüm vardı ve üvez vardı.” (s. 15)

“Doğu Karadeniz'in orman/dağ köylerinden atlarına, yaptıkları yayık ve külekleri yükleyerek İspir'in köylerine gelen bu insanlar, mallarını bir yük buğdayla değiştirerek köylerine dönerlerdi.” (s. 58)

“İspir'de Deri Pazarı eylülün son haftasında kurulur.” (s. 102)

Kösoğlu'nun çocukluğuna ait hatıraları okuduğumuz kitaptan, o yılların İspir'inde genellikle insanların ürettiklerini satarak geçimlerini sağlamaya çalıştıkları anlaşılmaktadır. Özellikle köylülerin hem tarımsal hem hayvansal ürünleri kasabaya getirip sattıkları görülmektedir. Bu durum ilçenin dışa bağımlılığını azaltması, kendi yağıyla kavrulmaya çalışması bakımından dikkate değerdir.

İspir'in yılda bir kez gerçekleştirilen en hareketli pazarı Deri'dir. Çok eski dönemlerden beri yapılagelen bu panayır döneminde hayvan, giyim kuşam, kap kacak, takı toka gibi pek çok şeyin alınıp satıldığı görülmektedir. İspir için Deri, ticaretin en hareketli olduğu zamani ifade etmektedir.

4. Sosyal Yapı

Sosyal bir varlık olan insan, hemen hemen her eyleminde çevresindekilerle doğrudan ya da dolaylı olarak beraberdir. Küçük yerlerin samimi ilişkilerine İspir ve çevresinde de rastlandığı anlaşılmaktadır.

"Büyük kentler bu soğuk ilişkilerin yanında, bizde hiçbir hatıra bırakmayacak biçimde hızlı ve hoyrat değişiyorlar." (s. 10-11)

"Her ne ise; benim çocukluk cennetim bir kasaba idi ve toplumsal yapı olarak tam bir bütünlüğü vardı. (...) Bizim kasabamızda hiçbir asayiş sorunu olmazdı." (s. 12)

"Elbette zengini, yoksulu, türlü meslekten olanları yaşıyorlardı ama onları farklılaştıran bir kültürel görüntü, bir şuur yahut tavır yoktu." (s. 12)

"Değil mahalle kavgası, tartışmasını bile hatırlamıyorum." (s. 13)

"Kân düzündeki kavgaların büyük çoğunluğu bostan suvarmak yüzünden olur ve arada bir insanların başı kürekle yarılırdı." (s. 40)

"Her bahçede, çimenlere serili bir sofrâ-bezinin çevresinde kümelenmiş aileler ve kenarlarda tüten bir semaver vardı. (...) 'Gelin bir bardak çay için' denildiği zaman da genellikle hep bir ağızdan, 'Yoh' der, başka bir şey söyleyemezdik." (s. 43)

"Köylerde ne mal kaldı ne adam. (...) sılayı rahim için gelenler de olmasa köyler hepten ıssızlaşacak." (s. 44)

"Köyler arasında bu yayla ve sınır davaları çok uzun sürerdi." (s. 45)

"Çarşı esnafı, bahar ve yaz günlerinde, iskemlelerini dükkânlarının önüne atar, dükkândan dükkâna yarenlik ederlerdi." (s. 54)

Sohbetin, samimiyetin, adeta bir aile bütünlüğünün hissedildiği kasabada insan ilişkileri genel olarak sıcak ve doğaldır. Arada sırada karşılaşılan kavgaların da temelde ekonomik sebeplere dayandığı anlaşılmaktadır. Öyle ya ürün elde etmek için çırpınan insanların tarlalarını, bahçelerini sulamaları gereklidir. Yahut hayvanlarına daha iyi bakabilmek için geniş yaylalara ihtiyaçları vardır. Bunlara dair sıkıntılar zaman zaman tartışmalara yol açmıştır. Bunlar dışında kasabının merkezinde de köylerinde de insanların son derece uyum içinde yaşadıkları anlaşılmaktadır. Son dönemlerin en büyük sorunu da göçtür. Yazara göre köylerde adam kalmamıştır.

5. Eğitim-Öğretim

Kitapta eğitim öğretimle ilgili tespit edilen ifadeler arasında İspir bulunmakla beraber daha çok yazarın eğitim gördüğü okullar ön plandadır.

"Şimdiki Özel idare binasının yanında eski ilkokul vardı. Epeyce ilerde eski lise binasının yerinde bir hastane varmış. Evvel gidenlerin söylediklerine göre buraya arada bir doktor atanmış; adam bir iki ayı zor doldurur, kaçar. Biz ortaokulu bu binada okuduk." (s. 22)

"Kürstü, şimdi Sağlık Meslek Lisesi olan hükümet konağının önüne kurulurdu. (...) Biz öğrenciler, bayraklarımız ve filamalarımızla kürstünün bir yanında yerimizi alırdık." (s. 46)

“Muğdat dayı bize kitap kiralardı. (...) ertesi güne sarkan kitap iki misli fiyat demekti.” (s. 53)

“Ortaokulumuzun bir kütüphane odası vardı.” (s. 71)

“Erzurum Lisesine yatılı olarak gittiğimin haftasına varmadı ilk kez olarak okuldan kaçtım.” (s. 73)

“Atatürk Üniversitesi'nde Toponomi kürsüsü kurmayı vaat etti.” (s. 87)

“Folklor ekipleri bir hocanın gözetiminde diziliyorlar.” (s. 96)

“Zühtü Hoca, öğretmenlerimizin ünlülerindendi. Bizi ilkokul dördüncü ve beşinci sınıflarda okutmuştu. (...) Behice Hoca İspir'e ilk gelen hanım öğretmenlendendi. 1938'lerde gelmiş.” (s. 119)

“İspir ilkokulunda okuyanlarda iz bırakmış öğretmenlerden biri de benim dostum-arkadaşım Yusuf Ziya Âdem'dir.” (s. 120)

“Yusuf da diğer bütün Özbağ'lı öğrenciler gibi, sabah akşam o yolu yürüyerek ortaokula gelir giderdi.” (s. 122)

“Okula, bugün özel idare binasının bulunduğu yerdeki İnönü İlkokulu'nda başlamıştık. 1950'den sonra adı 25 Şubat İlkokulu oldu.” (s. 123)

Yazar, ilk ve ortaokulu İspir'de okumuştur. Lise için İspir'den ayrıldığı anlaşılmaktadır. İspir'de eğitim öğretim faaliyetlerinin nasıl yürütüldüğünden ziyade okul isimlerine, yazarın okul ve öğretmen hatıralarına yer verilmiştir. Okula gitmek için yakın köylerdeki çocukların yürümek zorunda olmaları dönemin zorlukları arasında dikkat çekmektedir.

6. Beslenme-Mutfak-Kiler

Folklorik unsurlardan birisi de yeme – içme ve bunlarla ilgili alanlardır. İspirililerin mutfağına Kösoğlu'nun gözüyle bakıldığında şunlarla karşılaşılır:

“Süt, yoğurt, yağ, peynir ve yumurta gibi mutfak ihtiyaçları cuma günü kasabaya inen köylülerden karşılanırdı.” (s. 14)

“Dükânın önündeki sepetlerin içinde Yusufeli zeytini vardı, üzüm vardı ve üvez vardı.” (s. 15)

“Biz oraya bostan ekerdik; salatalık, domates, fasulye, kabak, tere otu, maydanoz, nane soğan... Ama asıl büyük kısmını mısırlar oluştururdu.” (s. 18)

“O zamanlar bilmezdik ki kasabamızın içme suyu yoktur. (...) Şeyhin gözesinden evlere ve kahvelere kovalarla su taşınırdı.” (s. 21)

“İspir'i ilk içme suyu 1965 yılında geldi.” (s. 22)

“... akşam kuyduğumuzu yedik, soğuk suyumuzu içtik.” (s. 93)

“Siyah, kahverengi karışımı ilk zeytinler, elimin uzanabileceği bir yerde duruyordu.” (s. 148)

“Ben şimdi pidedide kıymalı yemem; eğer yerindeyse yuvarlak, peynirli tercih ederim; biz ona 'yağlı' deriz. Yemekten söz açmışken, İlhan'ın babası kasap Mehmet dayının dönerini de anmalıyım.” (s. 149)

“Kaldığım köyden, sabah muhlaması ile yola çıktım.” (s. 150)

“Bizim evde sahur sofrasında pilav, hoşaf ve yufka tatlısı olurdu.” (s. 157)

"Aşağı mahallede birileri tel helvası yapardı. Genellikle yılbaşlarında oradan gidip alırdık ama evlerimizden herfene için tel helvası vermez, un helvası yaparlardı." (s. 197)

"... herkes buğdayını ne gün değirmene götüreceğini bilirdi. Buna pinavun denirdi." (s. 213)

"Yerli halk evinde tandır yakar, ekmeğini burada pişirirdi." (s. 113)

Yörenin meşhur ürünlerinden biri pestildir. Kitaptaki ilgili ifadeler şunlardır:

"Bir gün, pestil döktüler de gece onları kollamak için mi, bir başka sebepten mi idi hatırlayamıyorum (...) damda yattık." (s. 227)

Yazar, kitabına İspir mutfağının mütevazı durumundan kısmen bahsetmiştir. Tarım ve hayvancılığa dayalı bir ekonomik yapının var olduğu kasabada genellikle sebze ve tahıla dayalı yiyecekler tüketilmektedir. Anlaşıldığına göre insanlar unlarını kendi ekip biçtikleri tahıllardan elde etmekte ve ekmeklerini tandırda pişirmektedir. Bahçelerin en bereketli meyvesi olan dutun pestil yapılarak değerlendirildiği görülmektedir. Karadeniz'e yakın olan kasabada Karadeniz mutfağının etkileri de söz konusudur.

7. Temizlik

Medeniyet seviyesinin ilk yansıdığı durum yaşanan ortamın temizliğine verilen önemdir. Eserin en dikkat çeken ifadeleri arasında da bu konuya rastlanmaktadır.

"Mutfak ve ufak sofa da toprak zeminli idi. Buralar her gün su ile çilenerek süpürülürdü." (s. 18)

Bu toprak damlı evlerin dışardan görünüşü pek fukara ve kasvetlidir; içleri ise kadınlarımızın zevk ve temizlik tutkularının şiiiridir." (s. 17)

"Sedirin birinin uç kısmı banyo küveti gibi yapılmıştı; örtüler kaldırılıp kapağı açıldı mı yıkanma vakti geldi demektir." (s. 19-20)

"Evlerinde bunca temiz, tırındaz olan insanların sokakları niye öyle kirliydi? Sokak aralarında yer yer çöp, zibil dolu olurdu; belli ki belediyelerin o zaman çöp toplamak gibi görevi yokmuş." (s. 20)

"... çivitenmiş lavanta kokulu çarşafların temizliği bizim şehrliyi çarpmış." (s. 49)

İlgili ifadelerden özellikle İspirli hanımların evlerinin temizliğine büyük önem verdikleri anlaşılmaktadır. Tabii evlerde içme suyu bulunmaması, banyo ve tuvaletlerin yeterli şekilde yapılmamış olması insanları sıkıntıya düşüren durumlardandır.

8. Giyim-Kuşam ve Süs

Temelde iklim koşullarından korunmak için ortaya çıkan giyim kuşam zamanla yaşanan coğrafya, inanış kültürel değerler gibi pek çok unsurun göstergesi haline gelmiştir. Coğrafi şartların belirleyici olduğu giyim kuşamda insanlar iklime uygun kıyafetler tercih etmektedir. Kıyafeti belirleyen en önemli unsurlardan biri ekonomik durumdur. İnsanların varsıl ya da yoksulluklarının yansıdığı ilk yer kılık kıyafettir.

Kitaptaki ilgili bölümler şunlardır:

“Kilot pantolonlu ve siyah çizmeli idi. Kasabamızın renkli gözlük takan tek adamı o idi.” (s. 14)

“İnayetin Osman çapraz bağladığı fişeklikleri, külot pantolonu, kalpağı ve elinde mavzeri ile kürsüye çıkardı.” (s. 46)

“Fötr şapka giyer, elinden Oltu taşı siyah teşbihini eksik etmezdi.” (s. 130)

“Çıplak ayakları, kırk yamalı şalvarı, daima yan çevrilmiş şapkası ve tıraşsız yüzü ile hiç de temiz sayılmaz ve şimdi beni ürperten bir yoksulluğu simgelerdi.” (s. 138)

“... pantolonuma güzel bir dizlik yama vurulduğunda, o gün yürüyüşüm değişirdi.” (s. 149)

“Çarığı bu köyde giydim; çok rahat bir yürüyüşü vardır. Kara çarık denilene, sığır derisinden yahut hangi deriyi bulmuşsan ondan yapılır. Tabii tabaklanmışsa daha çok dayanır. Üstünün tüyleri hiç yolunmamış olanları da vardır; biz onlara gongoş derdik. İyisi, terbiye edilmiş manda derisinden yapılan dede burnu çarık ise, yukarı doğru kıvrık burunlu, boğaz kısmında açılmış deliklerden sıırım geçirilerek bağlanan,

mokasen ayakkabı gibi süslü bir çarıktır; ona da hasıl denir.” (s. 180)

“Siyah önlüklerimizle kol kola girip gezmemiz yakışık almaz diye düşünürdük.” (s. 207)

“Köylülerin başlarına sardıklarının hiçbir üslup birliği yoktu; ortak tarafları fukaralığı simgelemeliydi; güneşten yahut soğuktan korunmak için her türden çeşit çeşit bezlerdi bunlar; bir mendil, bir yağlık, bir şavata yahut bir berenin üstüne dolanmış yazma...” (s. 225)

Esere dahil edilen bazı isimlere ait kıyafetler -külot pantolon gibi- öyle anlaşılıyor ki çok az rastlanıldığı için yazarın çocuk hafızasında kalmıştır. Kasabalılar ve köylüler genel olarak yoksulluklarının fark edildiği giyimleriyle dikkat çekmektedir. Bazı ifadeler halkımızın yıllar önce içinde bulunduğu sefaleti, yokluğu anlatmakta ve vicdan denilen hassas yere kor gibi düşmektedir.

9. Taşıtlar ve Taşıma Teknikleri

Devletin imkânlarının, halkın refah seviyesinin en çok yansıdığı alanlardan biri ulaşımdır. Esere konu olan dönemde ulaşım denince akla patika yollar ve atlar gelmektedir. İspirlilerin temel ulaşım aracı da aşağıdaki ifadelerle karşımıza çıkmaktadır:

“Postacıların bir zamanlar çok güzel bir atı vardı. Dedemin hastalandığı haberi gelince, Rahmetli babamın o güzel ata binip Miriyolu’ndan geçişini hatırlıyorum.” (s. 16)

“İspir-Erzurum yolu açılmamıştı. Çoruh’un sol yakasından Pazaryolu üzerinden Bayburt’a gidiyorduk. İspir’den kamyonu bindik.” (s. 71)

“Yüzbaşı İskender Bey’in atı meşhurdu.” (s. 74)

“... bozkırın göklerle akraba atları rahvandan ilgara geçerler.” (s. 100)

Tam da atasözümüzde belirtildiği gibi, at Türk’ün kanadıdır. Bu durum İspir halkında da rahatlıkla gözlemlenmiştir.

"O dağ köylerinde bir at, bir attan çok çok fazla bir şeydir." (s. 170)
 "Kolcu Abdürrezzak dayının çarşı yukarı atlı gidişini hatırlarım." (s. 14)
 "Atı mı çok oynaktı, o mu binicilikte pek hünerliydi bilmem; demirkar at başını dikerek ve Arnavut kaldırımında kıvılcımlar çıkararak çarşı yukarı oynar gibi gidiyordu." (s. 15)
 "Dedemin hastalandığı haberi gelince, rahmetli babamın o güzel ata binip Miriyolu'ndan geçişini hatırlıyorum." (s. 16)
 "O zaman yol filan yoktu. Keçiyolu gibi bir iz..." (s. 45)
 "Buraya [Yedigöze Geçidi] inerken herkes atlardan inmiş, dizginler tam çene altından tutulmuştu." (s. 46)
 "... keşif yeri olan yaylalara doğru yeniden at bindik." (s. 49)
 "Eskiden ulaşım yaya ve atlı olurdu." (s. 58)

Dönemin ticaretinde deve kervanların yeri önemlidir. Ticari malların bir yerden başka bir yere taşınması bu kadim gelenekle sağlanmıştır.

"Bayburt yolu açılmadan önce İspir'e deve kervanları gelirdi. Tekelin mallarını bu kervanlar getirirdi. (...) Sonradan çok develer gördüm, çok deve kervanları, deve güreşleri seyrettim." (s. 75)
 "...önümüzde bir kağrı gördüm; arabaya yığıldığı çuval denklelerinin üstünde oturan yaşlı adam, bir eski zaman saltanat arabasında gibi idi." (s. 167)

"... ikinci kez 1977 yılında çıktım. Yokuşun ortalarına doğru araba artık çekmez oldu." (s. 50) ifadesi 70'li yıllarda İspir'de artık arabanın da kullanıldığını göstermektedir.

50'li yıllardaki İspir'in portresine ulaşılan kitapta temel ulaşım aracının at olduğu görülmektedir. İnsanların geneli diğer araçları kişisel olarak edinebilecek ekonomik seviyede değildir. Yollar son derece yetersiz olduğu için söz konusu dönemde ulaşım önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki kasabanın, bağlı olduğu ile bile doğrudan yolu yoktur. Ulaşım Bayburt üzerinden sağlanmıştır. Esere yansıyan birtakım ifadelerden bölge coğrafyasının hiç de düz bir arazi yapısına sahip olmadığı engebeli bir yapı gösterdiği anlaşılmaktadır.

10. Halk Hekimliği

Halk hekimliğinin amacı, kullandığı maddî ve manevî araçlar yardımıyla, halkın sağlığını korumak ve hastaları sağlıklarına kavuşturmaktır (Acıpayamlı 1989: 5).

Kitapta halkın hastalıkları tedavi yöntemlerinden sadece biri ile karşılaşılmıştır.

"Kardeşim Kenan hastalanmış, kasabanın doktoru ateşini düşürmek için kar getirmemizi istemişti." (s. 186).

Halk hekimliği; halkın hastaya, hastalığa, görünen yaraya yahut görünmeyen sıkıntıya bakışının, bunlar karşısındaki çözüm arayışının, tutum ve davranışlarının genel adıdır. Kitapta, İspir ve çevresinde bu tür uygulamalarla ilgili yeterli bilgi yoktur.

11. Halk Hukuku (Töre, Örf, Âdet, Gelenek)

Türkçe Sözlük'te "gelenek", "Bir toplumda, bir toplulukta eskiden kalmış olmaları dolayısıyla saygın tutulup kuşaktan kuşağa iletilen, yaptırım gücü olan kültürel kalıntılar,

alışkanlıklar, bilgi, töre ve davranışlar, anane.” olarak geçmektedir (Türk Dil Kurumu [TDK], 2011: 920).

Yine Sedat Veyis Örnek âdeti “Bir toplumun yapmaya ve uymaya alışageldiği ve toplum tarafından yapılması gerekli görülen davranış kalıbı” şeklinde açıklamaktadır (2016: 178).

Nevzat Kösoğlu, yaşadığı toplumun âdet ve geleneklerini eserlerine başarıyla yansıtmıştır. İncelenen kitapta tespit edilen âdet ve gelenekler şunlardır:

“Çarşıdan süvari geçilmezdi; atın yuları yahut binek atıysa dizgini tutulur, yedekte çekilirdi.” (s. 14)

İspirinin güzellik anlayışı çevresinde gözlemlediği, tattığı birtakım varlık ya da yiyeceklerle yapılan betimlemelerde kendini göstermektedir:

“Halk içinde gözler çağala bademi, yanaklar Amasya elması (bizim gelin elmasını bilmeyenler için) burun Mekke hurmasıdır ve güzel biraz tombulcadır.” (s. 63)

Türk kültürünün önemli unsurlarından biri de edebiyat sahasında anlatıcılara verilen adlardır:

“Bizde Mesnevi okuyanlara Mesnevihan, Mevliit okuyanlara Mevlithan denildiğini hatırlarsak, okunan esere göre okuyanın isimlendirilmesi geleneği hayli eski demektir.” (s. 64)

“Millî hayatımızda toplu kitap okuma yahut dinleme geleneği, tekkelerimizde de kendine has bir üslup geliştirerek devam etmiştir.” (s. 67)

Köy odaları gerek topluca sohbetlerin yapıldığı gerek misafirlerin ağırlandığı yerlerdir.

“O gece köy odasında misafir edildik.” (s. 71)

“Davul – zurna çalıp bar tutulduğunda, küçükler de poççiğe takılır ve başını gözünü yara yara oynamaya çalışırlar.” (s. 96)

“Sazlar çalacak yahut davul-zurna vuracak, bilenler halka olacak ve öğrenmek isteyenler halkaya katılacaklar; oynaya oynaya öğrenecekler.” (s. 97)

İspir’de karşımıza çıkan en önemli geleneklerden birisi **“Deri”**dir. Yüzlerce yıllık geçmiş olan bu gelenek hâlâ tüm canlılığıyla ilçenin hayatına renk katmakta ve ticaretini hareketlendirmektedir. Uzun süre dışa kapalı kalan halk bu dönemde düzenlenen çeşitli eğlencelerle sosyalleşir. Yazar “Deri Pazarı ve Leyla” başlığıyla bu geleneğin yaşatılışını resmetmiştir. (s. 99-108)

“Deri zamanı alt kattaki ahır da tanıdıkların hayvanları için açılırdı.” (s. 18)

“İspir’de Deri Pazarı eylülün son haftasında kurulur.” (s. 102)

“Eğer tiyatro gelmemişse, o sene Deri biraz sönük demektir.” (s. 106)

Sofra kültürüyle ilgili şu ifadeler önemlidir:

“O zamanlar, sofrada herkesin tabağına servis yapılmadığını yine de söylemiş olayım.” (s. 148)

Ve yokluğun, gönlü zengin insanların çaresizliğini artırdığına şahittir şu sözler:

"Arkadaşlarına gösterme. Başka dut yok oğlum, görürlerse onların da canı çeker; veremem..." (s. 149)

İnsanın içinde burukluk oluşturan yoksulluk kültürüyle ilgili ifadeler aşağıya alınmıştır:

"Misafire ikram ederken ısrar etmek bunlardan biridir. Misafirliğin edebi, yemekte ise az yemek, ikram edilenden bir tadımlık almaktır. Çünkü ev sahibi belki de, son imkânlarını size sunmaktadır." (s. 149)

"Çarşıya sarhoş çıkılmazdı, herkes kendi dengiyle içerdi." (s. 160)

İspir'de kadınların erkeklerin yanında örtünmeye dikkat etmeleri "kaçmak" olarak adlandırılır. Bu âdet kitaba şöyle yansımıştır:

"Kaçmak, oralarda örtünmek anlamında, peştamalin bir ucuyla, yüzü ağız hizasından kapatmaya derler." (s. 178)

"Çocukluğumuzun yılbaşıları herfene ile tombala demektir. Evlerden getirdiklerimiz fazla özel şeyler değildi ama birlikte yemek hoşumuza giderdi." (s. 197)

"Bizim kasabanın Ramazan topu da bu uçuk yapının önündeydi." (s. 203)

"Bütün köyler Cuma namazı için bu üç yoldan İspir'e girer, aynı zamanda alışverişlerini yaparlardı. Yani Cuma, İspir'in pazarı idi." (s. 224)

Kadim Türk yurdu İspir, dünden bugüne taşıdığı hayat tarzı, insanlara bakışı, dünyayı algılayışı, duruşu, söyleyişi, dinleyişi her şeyden önemlisi değer verışı ile soyunun yüce özelliklerini yaşatmaktadır. Alıntılanan hemen her cümlede Türk gelenek ve göreneklerinin samimiyetle uygulandığı görülmektedir. Özellikle ikram konusunda şapka çıkartılacak bir duruşa sahip olan bu gönlü yüce insanları rahmet ve minnetle anmamak mümkün değildir.

12. Halk Mimarisi

Mimariyle ilgili bilgiler İspir'in genel yapı özelliklerini ortaya koymaktadır. Yokluğun, yoksulluğun her alanda hissedildiği gibi bu alanda da dikkat çektiği görülür.

"Çarşının iki yanında genellikle bağdadi yahut kerpiçten yapılmış, pencereleri ahşap, üstüne çapraz demir kol vurulup kapatılan akordiyon tahta kepenkli, tek katlı, toprak damlı dükkânlar vardı." (s. 13)

"Tahmin ettiğiniz gibi çarşımız biraz dardı ve sakindi." (s. 13)

"Çarşı camisinin eskiden tahta bir minaresi varmış; rüzgârda sallanır, tahtaları koparmış. Ben onu değil ama sac minareyi biliyorum. Bugünkü taş minare 1970'li yıllarda yapıldı. Rahmetli Salim (Çağlayan) ağabeyinin dediğine göre, İspirli gazilerin toplu maaşlarından para kesilerek bu minare yaptırılmış." (s. 15)

"Ömer Çavuş'un evinin altında bir çeşme vardı. Kaleye yaslanan eve yaklaştığımızda, karşısında bir çeşme daha vardı. Bu çeşmenin yalağında 1122 tarihi yazılıdır." (s. 21)

“Camiye inen sokağın karşısında bir çeşme vardı.” (s. 21)

Yazar aynı sayfada birçok çeşmeden bahsetmektedir. Bu durum kasabanın çeşme konusunda zengin olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

“Kale Camisinin taban düzeyinden başlayan merdivenler, dik bir yokuş hâlinde aşağıya, Çoruh’a inerdi.” (s. 30)

“Avni asma köprüyü geçerek...” (s. 32)

“Kale Dibi’ne yaklaştığında Büyük Tuğrul Şah Camii, sol tarafında Kadioğlu Medresesi’nin arasından geçirdi.” (s. 40)

“Çoruh’un, sözünü ettiğim o tehlikeli dönemecinden elli altmış metre aşağıdaki çevirmede bir değirmen vardı.” (s. 213)

“Kasabanın bütün evleri genellikle toprak damlı idi. (...) çatısı hartamalı evler de vardı.” (s. 226)

Evlerinde içme suyu bulunmayan kasabalıların hemen her sokağında bir çeşme vardır. Su ihtiyacı bu çeşmelerden karşılanmıştır. Kendi ekip biçtiğini yiyen insanların ekinlerini öğüttükleri değirmenlerin varlığı da dönem hakkında önemli bir bilgi niteliğindedir. Genel olarak İspirinin yapıları gösterişsiz, mütevazı ve yoksulluğun bedenlenmiş hâli gibidir. Yazarın ifadelerinden kale, medrese, cami, çeşme gibi mimari yapıların İspir’de evlerle iç içe geçmiş durumda olduğu, bunların çeşitliliği konusunda fikir sahibi olunabilir.

13. Bayramlar-Törenler-Kutlamalar

13.1. Geçiş Dönemleri

İnsan yaşamının başlıca üç önemli “geçiş dönemi” vardır: Doğum, evlenme ve ölüm. Bu üç önemli aşamanın çevresinde birçok inanç, adet, töre, tören, ayin, dinsel ve büyüsel özlü işlem kümelenerek söz konusu “geçiş”leri bağlı buldukları kültürün beklentilerine ve kalıplarına uygun bir biçimde yönetmektedirler. Bunların hepsinin amacı da kişinin bu “geçiş” dönemindeki yeni durumunu belirlemek, kutsamak, kutlamak, aynı zamanda da kişiyi bu sırada yoğunlaştığına inanılan tehlikelerden ve zararlı etkilerden korumaktır. Böylece geçiş dönemlerinde kümelenen âdetler, gelenekler, töreler ve törenlerle bunların içerisinde yer alan işlemler ve uygulamalar bir ülkenin ya da belirli bir yörenin geleneksel kültürünün ana bölümlerinden birini oluştururlar (Örnek 2016:183).

Bunların yanı sıra sünnet, askere gitme, hacca gitme, gurbete çıkma da geçiş dönemi olarak karşımıza çıkmaktadır (Güvenç, 2020: 56).

Kitapta evlenme ve ölüm ile ilgili ifadelere rastlanmıştır. Bu ifadeler bir ritüelden ziyade durumun ifadesi şeklinde karşımıza çıkar.

13.1.1. Evlenme

Milletlerin devamı noktasında en çok önemsenen dönemlerden biri evliliğdir. Yuvanın sağlam temellere oturtulması hem sağlıklı nesillerin yetişmesini hem de toplum huzurunun artmasını sağlayacaktır. Esere yansıyan evlilikle ilgili ifadeler sınırlı olmakla beraber şöyledir:

"Ablamı, tulumun yol havası ile Hacı Salihlerin evine gelin götürmüştük." (s. 59) Yörede tulum, düğünlerin vazgeçilmezidir. Alıntılanan ifadeye göre İspir'de tulumun geçmiş bir hayli eskidir.

İspir'de hayli hareketli olan *gelin çıkarma* (s. 94-95) işleminin yıllar önce de benzer şekilde gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır.

İspir'in düğünlerinde genelde sıra türküleri söylenerek onların makamına uygun halaylar çekilir. Bu durum yazarın kalemine şu şekilde yansımıştır:

"Rast geldiğim düğünlerde türkülerin sözlerini pek anlamazdım; ezgisine takılır giderdim." (s. 153)

Aşağıdaki ifadeler düğünlerde atma türkü ile oynandığını anlatır. Yazar kitabın ilerleyen sayfalarında atma türkü geleneği hakkında geniş bilgi vermiştir.

"Orta Köyde bir nişan vardı. Erkekler ve kadınlar olarak ayrıldılar. Erkekler kollarını birbirlerinin beline hafifçe dolayarak bir halka oluşturdu ve sıra türküleri söyleyerek rahat bir ritimle dönmeye başladılar. Kadınlar odanın bir köşesine çekilmiş, peştamallarını yüzlerine çekmiş, güya bizden "kaçarak" türkü söylemeye başladılar." (s. 172)

"Kız (sevdiği oğlana) haber gönderir ki, 'Beni yarın verecekler, ne yapacaksa yapsın!' Yani beni kaçursın..." (s. 173) ifadeleri İspir'de kız kaçırarak evlenme geleneğinin yaşandığını göstermektedir. Özellikle kızla oğlan gönüllü ve aileler de duruma karşı ise kız kaçırma kaçınılmazdır. Bazen de durum zorbalık şeklinde kendini gösterir.

"Ertesi gün öğlene doğru kızın teyzesinden haber gelir ki, aramasınlar, 'Kızı kaynım çekti...' (s. 175)

Kitaptan yörede eğlenceli düğünlerin, gönüllü/gönülsüz kız kaçırımların rastlanan evlilik şekilleri olduğu anlaşılmaktadır. Evlilik törenlerinde gelin çıkarma, atma türkü söyleme, sıra türküleriyle oynama, tulum çalma gibi pek çok geleneğin yaşatıldığı görülmektedir. Gönülsüz de olsa kaçırılan kızın tekrar baba evine dönmemesi yahut dönememesi bölge insanın evliliğe bakış açısını göstermesi bakımından önemlidir. Nasıl olursa olsun kurulan yuva kutsal kabul edilir.

13.1.2. Ölüm

Geçiş dönemlerinin en ürküntü vereni ölüm olsa gerektir. Bilinmeze yollanış insanda korku duygusunu büyütür. Bu duygudan kurtulmak için çeşitli uygulamalara başvurulur.

Kitapta bir ölüm töreninden ziyade ölümün gerçekleşmesi dile getirilmiştir.

"Sizi yapan şeylerden bir kesimi yıkılıp gider; içinizden kopan bir parça ölmeye başlar." (s. 10) "Müftü Efendi benim vaktim yakındır. Beni sen yıkayacaksın; suyum soğuk olmayacak, sıcak da olmayacak, ılık olacak; hepsi bu kadar." (s. 16) ifadesinden ölümden sonra yapılacak olan birtakım uygulamalar hakkında da fikir sahibi olunabilir.

Eski Türk inançlarının izlerinin sözlü kültürde yaşadığı aşağıdaki ifadeden anlaşılmaktadır:

"Sedri ağabey uçmağa varmış." (s. 16)

“Emicemin mezerini buldum; oturdum başucuna, ohudum, ağladım...” (...)
“Şimdi onun Hakk’a yürüdüğünü öğrendim. Kasabada Nihat’a görkemli bir tören yapmışlar.” (s. 86)
“Emekli oldu mu yoksa az mı kalmıştı ki, rahmetli erken vefat etti.” (s. 128)
“Bir zaman sonra yeniden gitmekten söz ettiğimde, Hakk’a yürüdüğünü söyledi.” (s. 236)

İlçede ölümle ilgili en belirgin durum hissedilen acı ve duaya sarılarak Allah’a sığınma şeklinde kendini göstermektedir. Herhangi bir cenaze töreni anlatılmadığı için hangi işlemlerin uygulandığı anlaşılamamaktadır. Ancak yazarın üslubundan anlaşıldığı üzere İspir halkı için Hakk’a yürüyen insan artık Hakk’a aittir ve bu yönüyle saygındır. Onu incitecek sözden ve davranışlardan kaçınılır.

13.2. Kutlamalar

Eserde kutlamalarla ilgili tespit edilen tek ifade aşağıya alınan şenliktir.

“Geçen yaz Kaçkarlarda bir yayla şenliğinde de aynı olayı yaşadım.” (...)
“Geniş bir çimenliğin her yanından tulum ve kemeçe sesleri geliyordu; adım başı bir halka kurulmuş, kadın-erkek oynuyorlardı.” (s. 95)

Kaçkarlara göz kırpan kasabada, insanlar zaman zaman yayla şenlikleriyle hayatın gamına kısa sürede olsa örtü çekerler. Yaylaların yaygın olduğu yörede çeşitli yayla şenliklerinden biri de yukarıda sözü edilendir. Bu şenliklerde halkın eğlence anlayışının da açığa çıktığı görülmektedir. Ayrıca şenliklerde kullanılan müzik enstrümanlarının neler olduğu konusunda fikir sahibi olunabilir.

13.3 Bayramlar

Bayram sözcüğü “Millî veya dinî bakımdan önemi olan ve kutlanan gün veya günler.” (TDK, 2011: 288) şeklinde tanımlanmaktadır. Kitapta dinî ve yerel bayramların geçtiği ifadeler yer verilmiştir.

13.3.1. Dinî Bayramlar

Eserde yer verilen ifadeler, bayram kutlamalarının nasıl yapıldığını anlatmaktan ziyade çeşitli konulardaki ilgileri sebebiyle adlarının anılması şeklindedir.

“Evvelki sene ablam, babamın bayram sabahları hapishaneye uğramadan eve gelmediğini, büyük Mahmut’la aynı tabaktan yemek yediğini söyleyince bir hoş oldum.” (s. 137)
“Ramazan ve bayramları hatırlıyorum da öyle özel bir taraflarını bilmiyorum; el öpiş haşlık aldığımız sıradan günlerden pek de farklı değillerdi. Tabii üstümüz başımız biraz daha düzgün olurdu.” (s. 156)

Anlaşıyor ki İspir’de bayramlar en azından çocuklar açısından çok da ahım şahım bir atmosferde geçmemiştir. Yazara göre diğer günlerden pek farklı değildir.

13.3.2. Belirli Günler, Geceler, Aylar

İspir için özellikle 25 Şubat Kurtuluş Bayramı'nın son derece coşkuyla ve halkın katılımıyla kutlandığı anlaşılmaktadır.

"[İnayetin Osman] Çocukluğumun coşkulu 25 Şubat kurtuluş günlerinin değişmez kahramanı idi." (s. 46)

"Kurtuluş Bayramının en heyecanlı safhası atlıların yukarıdan aşağı ılgarla gelmeleri olurdu. Köprüden geçip Miriyolu'na doğru sürerlerdi. Arada bir de tüfek atılırdı. Sıra bizlerin şiir okumasına geldiğinde, Bayrak yahut Vatan şiirinin sonunda ayağımızı kuvvetle kürsüye vururduk." (s. 47)

Yazar, "Bayram deyince bizim nesil, kurtuluş bayramlarını da hatırlar. Biliyorsunuz İspir'in kurtuluşu 25 Şubat'tır. Her taraf karla kaplıdır ama güneş çıkmışsa o gün, bayram daha şenlikli olurdu. Eski hükümet konağının önünde toplanırdı; miri yolu girişi ve çay köprü tarafı açık bırakılacak şekilde meydana halkalanırdık." ifadeleriyle başlayan 25 Şubat törenleriyle ilgili uzun bilgiler vermiştir. (s. 163)

25 Şubat tarihi İspir için insanın insana ölüm ve yine insanın vatana hem yâr he de kurban oluşuna tanıklık ettiği kutlu bir gündür. Bugüne dair kutlamaların ne kadar coşkuyla yapıldığı yazarın ilgili ifadelerinden de anlaşılmaktadır. 25 Şubat 1918, Anadolu'nun bu güzide toprağına Türk mührünün bir kez daha ve ebediyen vurulduğu gün olarak yörenin en canlı bayramı şeklinde kutlanmaktadır.

14. Halk İnanışları

İnanç, sözlük anlamı ile "kişice, ya da toplumca bir düşüncenin, bir olgunun, bir nesnenin, bir varlığın gerçek olduğunun kabul edilmesi" demektir. Halk inancı Fransızca "super situons" ve Almanca "Aberglaube" dilimize; bätıl itidal, bätıl inanış, yanlış inanış, boş inanış, hurafe deyimleri ile çevrilebilmektedir. Bu deyimlerin doğru kullanılması önemlidir. İnanç; din, politika, ahlak inançları gibi dallarıyla insanın düşünce dünyasının geniş bir bölümünü kapsadığı için halk bilimi araştırma alanının dışına çıkar. Bu sebeple Halk bilimi, toplumun kadim inanış temellerinden aktararak gelen sürdürdüğü sosyal hayat ve inanıştaki değişikliklerle yeni şekiller alan inanışları araştırma konusu yapar. Halk inanışını dini inanıştan ayıran en önemli özelliğı ise daha esnek olduğu için yöresel değişiklikler gösterebilmesidir (Boratav 2016: 7).

Halk inançları, eski dinlerden aktarılanlarla resmî dinin inançlarının türlü nedenlerle geniş halk yığınları arasında çeşitlenerek aldığı yeni yorum ve inanış şekilleridir (Çobanoğlu 2015: 16).

Hançerlioğlu'na göre ise halk inancı "*Bilgi alanının dışında kalan ve gerçekte bağlantısı bulunmayan tasarımlara inanma*"dır (1975: 108).

Eserde rastlanan halk inanışlarını şu başlıklar altında toplamak mümkündür:

14.1. Dinî İnanışlar

Türkler İslamiyet'i kabul ettikten sonra hayatlarını bu inanç ekseninde şekillendirmeye başlamıştır. Eser bu bakımdan hayli zengindir. Bu yüzden ilgili tüm ifadeler alıntılanmamıştır.

Yazar kitabına Allah'ı ve Hz. Peygamber'i anarak başlamıştır. Bu durum yapılanın hayırla tamamlanabilmesi, uğursuzluktan uzak olması açısından önemsenen bir inançtır. İslamiyet'in kabulünden sonra her işe besmele ile başlama âdeti doğmuştur.

"Allah adın zikredip, adı güzel Muhammed'e selamdan sonra derim ki:" (s. 9)

İslamiyet'in kabulünden sonra eski Türk inanç sisteminin en önemli parçası olan *uçmağ* ve *tamu* kavramlarının yerini cennet ve cehennem almıştır. Böylece güzel şeylerde cennet, olumsuz ve korkunç durumlarda cehennem benzetmeleri ortaya çıkmıştır.

"Size cennetten söz edeceğim desem, bu adam hiç cennet görmemiş diyebilirsiniz. (...) Bu cennet içimde miydi, İspir'in bahçelerinde mi?" (s. 9)

"Cuma günleri İstanbul'un İstiklal Caddesini aratmazdı yahut Ankara'nın Kızılay'ına dönerdi. (...) En uzak köyler bile cuma namazı için gelirlerdi." (s. 14)

"O zamanlar buzdolabı yoktu ama yemek artığı da olmazdı. Annelerimiz mi o kadar ölçülü idiler? Sofrada ekmek ufantısı bile bırakılmazdı; günahtır. Sahanı lokma ile temizlemek sünnettir." (s. 20)

"Hızır Ağa ezan okunuyor haydi namaza." (s. 23)

Kitapta dikkat çeken durumlardan biri inançların yer adlarına yansımalarıdır. Köylerden biri "Gâvur Dapı" diğeri "Müslüman Dapı" olarak anılmaktadır. (s. 24)

"Hilkatin eli buradan hiçbir lütfu esirgememiştir." (s. 25)

"Cengizlerin XIII. yüzyıl sonlarına doğru Müslümanlaşması ile bölge yeniden Türk beylerinin egemenliğine girdi." (s. 28)

"Allah'ın âlim kullarına selam kabilinden söyleyeyim ki..." (s. 28)

"Allah diye bir nara yükseldi." (s. 68)

"Annem bir akşam beni çarşı camiiine mevlide götürdü. Çarşı camii dediğimiz Tuğrul Şah Camii o zaman namaz kılınan tek ibadethane idi; Kale Camii daha açılmamıştı." (s. 129)

"Babam Ramazan aylarında, bazı günler yastığı arkasına alır; karyolasının üstünde yarı uzanmış, yarı oturur vaziyette Kuran okurdu." (s. 129)

"Peygamber'den bir hadis naklederler: 'Sevdiklerinize sevdiğinizi söyleyin; sevginiz çoğalsın.'" (s. 130)

"... hayır ve şer Allah'tandır." (s. 239)

Eserde tasavvuf da önemli bir yekûn tutmaktadır. Tanrı'nın niteliğini ve evrenin oluşumunu varlık birliği anlayışıyla açıklayan dinî ve felsefi akım" olarak tanımlanan tasavvuf; Allah'a ulaşma yollarını ve bu doğrultuda sürdürülen hayat tarzını ifade eder. Bu alanın en önemli isimlerinden biri Mevlana'dır.

Afganistan'ın Belh şehrinde 1207 yılında doğan Mevlana Celâleddin Rûmî önemli âlimler tarafından yetiştirildi. Ailesinden gelen asaleti ve bilgisiyle Konya iline gelip yerleştiğinde halkın büyük teveccühünü kazanan Mevlana özellikle Şems-i Tebrizî ile karşılaştıktan sonra çok önemli bir âlim haline gelmiştir. (Gölpınarlı 2010: 68)

"Mevlâna Celâleddin, ölümün vuslat olduğunu söyler ve öldüğü günü yâre kavuşulan düğün günü (şeb'i aruz) olarak ilân eder.

Dinle neyden kim hikâyet etmede

*Ayrılıklardan şikâyet etmede...
Der kamışlıktan kopardılar beni
Nâlem, ol vakitten tutar âlemi..."* (s. 75)

Tasavvufta kendinden söz ettiren isimlerden biri de Ömer Hayyam'dır. Düşüncelerini rubailerinden öğrendiğimiz mutasavvıf ve matematikçi, esere şu şekilde girmiştir:

"Hayyam'ın bütününe baktığımızda, eyyamcılığının arka planında dünyanın geçiciliği, hatta varlık dediğimiz şeyin gerçekte var olmadığı, tek ve salt varlığın Allah olduğu anlayışını görürsünüz." (s. 113)

Yazar, seçtiği Hayyam rubailerini ile konuyu örneklendirmiştir.

Yine aşk denince, yanmak denince, Hakk'ı bulmak, O'yla dolmak, O olmak denince akala gelen Bizim Yunus'tan alınan;

*"Ete kemiğe büründüm,
Yunus diye göründüm..."*

dizeleri tasavvuf anlayışının en kısa ve çarpıcı özetidir. (s. 155)

İspir ve çevresi İslamiyet'ten çok önce yurt edinilen bir coğrafyadır ve farklı inançlara beşiklik etmiştir.

"Çoruh boyuna yayılan sarışın mavi gözlü Kıpçaklar genellikle Hristiyanlığın Gürcü mezhebinden oldukları ve Kart yazısı kullandıkları için Gürcü zannedilirler." (s. 34)

Alıntılardan da anlaşılacağı üzere eser İslam coğrafyasında yaşayan halkın "Allah'a yüklediği anlamı, Müslümanlığın ilkelerinin bir kısmını yansıtmaktadır. İnanışlar arasında tasavvufi bakış açılarına ve bu alanın zirve isimlerine yer verilmesi, halkın nezdinde bu şahıslara âlim gözüyle bakıldığını göstermesi bakımından önemlidir. Ayrıca Gürcü zannedilen halkın aslında Hristiyan Kıpçak oldukları ve bu konudaki yanlış yargı dikkatlere sunulmuştur.

14.2. Olağanüstü Varlıklarla İlgili İnanışlar

Halkın cinlere, perilere dair inançlarının hem çeşitli söylentilere hem de uygulamalara ortam hazırladığı görülmektedir.

"Bu vadilerin mehtaplı gecelerinde cinlerin, perilerin ortalıkta dolaştığı boşuna mı söylenir?" (s. 92)

"İssiz yerlerde ezan okumak bir gelenektir; cin taifesi de duyusun istenir." (s. 189)

"Uçuk yapı perili evdi." (s. 201)

İnsanların açıklayamadığı ya da korktuğu durumları olağanüstü varlıklarla ilişkilendirmesi sonucu görülen bu tür inanışlara yörede itibar edildiği anlaşılmakta, çeşitli yerlerin bu varlıklarca istila edilmiş olduğu düşünülerek ezana sığıldığı görülmektedir.

14.3. Yatırlar, Ziyaretler, Türbeler, Mezarlar vb. İlgili İnanışlar

Kitap bu konu başlığı bakımından pek zengin değildir.

“Kalenin Çoruh’a bakan yanının tam karşısında, Saka Baba’nın üst tarafında bir ceviz ağacı vardır. Burası ziyarettir.” (s. 27)

Eserde ziyaretlere duyulan ilgi sonucu ortaya çıkan uygulamalara yer verilmeyip sadece ziyaret adı zikredilmiştir. Halkın nezdinde bu tür inançların yaşatıldığını anlamak bakımından bu ifade önemlidir.

15. Halk Eğlenceleri

Halk biliminin ilgi alanlarından olan oyunlar, İspir yöresinde çeşitlilik ve hareketlilik özellikleriyle dikkate değerdir. Yazar çocukluğunu geçirdiği yörede oynanan birçok oyun hakkında bilgi vermiştir.

“Evvel çocukluğumuzda okul dönüşlerinde, ceviz ağacından yapılmış köşelerinde ay yıldız kakmaları olan tahta çantalarımıza binerek kayardık. Çanta dövüştürmek daha çok bahar oyunlarından. Daha sonra bazılarımızın kızıağı oldu; altına balya çaktıklarımız bile vardı.” (s. 89)

“Ben bu oyunu [deve oyunu] biliyorum ve yanılmıyorsam yılbaşı ve Hıdırellez öncesinde oynanırdı.” (s. 198)

İspir’in şimdilerde unutulmaya yüz tutmuş çocuk oyunları belli ki önceden sıklıkla oynanmıştır. Yazar çocuk oyunlarını açıklayarak aktarır. Adlarını saydığı oyunlar şunlardır:

“Ballı Kabak, Kesmeli Kabak, sinmenek, İssi Hamam, Çelik-çubuk, Kozi düzi, aşık, bilye, ceviz oyunu, leppig, Çelik-çomak, uçurtma yarışmaları, ateş kapmaca.” (s. 199-204)

“İssi Hamam gibi oyunlarımızı bu bacalarda oynar, uçurtma yarışlarını burada yapardık.” (s. 202)

“Biz uçurtmaları tahta çitaları kör bıçaklarla yontarak ve üzerlerine yağlı kâğıdı hamurla yapıştırarak yapardık.” (s. 203)

Yazarın esere taşıdığı halk eğlencelerini çocuk oyunları oluşturmaktadır. Şimdilerde dijital oyunların esiri olan çocuklarımıza çok uzak pek çok oyunun kasabanın çocuklarını ziyadesiyle eğlendirdiği anlaşılmaktadır. Eserde özel olarak başlıklandırılan çocuk oyunları kısmında yazar oyunlarla ilgili ayrıntılı bilgiler vermiştir.

Eserin sadece bir yerinde hayvan dövüşleriyle ilgili bir ifade kullanılmıştır:

“Burada ara sıra horoz dövüşleri yaptığımız olurdu.” (s. 20)

Bu durum, aslında halkın hayvan dövüşleriyle de ilgilendiğini göstermesi bakımından önemlidir.

16. Halk Müziği

Kitapta yer alan halk müziği unsurları, müzik aletleri şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

“Zurnacı kimler vardı hatırlamıyorum. Daha sonraki yıllarda rahmetli İbrahim Hakkı’nın zurnası bayramda da, diğer günlerde de hep eğlencelerimize eşlik etti. Arada bir davulu omuzlayıp, benim de ona eşlik ettiğim olurdu.” (s. 47)

“Tulum da, bu alışverişler cümlesinden olarak Çoruh yukarı İspir’e kadar gelmiş ve bütün aşağı köylere yayılmıştı.” (s. 58)

“Geçen yıllarda İspir’e gittiklerimde, rahmetli Kânlı Yaşar tulumunu alır...” (s. 58)

“Aşağıda davul zurna çalıyordu.” (s. 95)

İlçe ve yöresinin müzik aletleri konusunda hem Erzurum hem de Karadeniz kültürünü bünyesinde harmanladığı anlaşılmaktadır. Erzurum'da yaygın olan davul zurna ile horon denince akla gelen tulum İspir'in müzik kültürünün en önemli unsurları olarak karşımıza çıkmaktadır.

17. Halk Dansları

Barı ile nam salan Erzurum ve horon denince akla gelen Karadeniz arasında köprü vazifesi gören İspir, halk dansları bakımından zengin bir kültüre sahiptir. Nevzat Kösoğlu konuyla ilgili olduğu için özellikle açıklayıcı bilgilere yer vererek halk oyunlarından ve beraberinde halk çalgılarından bahsetmiştir.

"Tören biter ama bayram devam ederdi. Bar tutmayı o meydanda öğrendik." (s. 47)

"... barla zeybeğin, horonla halayın, ortak omurgası ortaya çıkmış olacak." (s. 60)

"Erzurum'da bar tutarken, teeey, teeey!.. diye seslenilir" (s. 84)

"Doğu Karadeniz'in Kaçkar kesimi köylerinde, uçalum uçalum benzeri bir girişin ardından, iihuhuu!.. diye, at kişnemesini andıran bir na'ra atarlar, uzun olur." (s. 84)

"Gemici fenerlerinin ışığında tulum şişti; kızlar ayrı, oğlanlar ayrı halkalandılar." (s. 93)

"Halk oyunlarımızın yaygınlaşmasından ve okullara girmesinden son derece memnunum; ama öğretilen bu oyunların, o oyunlar olduğundan endişeli olduğumu da söylemek zorundayım." (s. 93)

"Yürüyüş düzenimiz Hoşbilezik oynar gibiydi." (s. 207)

Esere yansıyan halk dansları, dans türleri şeklindedir. Yörenin en yaygın halk dansı bardır. İnsanların düğünlerde, Kurtuluş Bayramı'nda, şenliklerde mutlaka bar tutarak eğlendikleri anlaşılmaktadır. Genellikle kızların ayrı, erkeklerin ayrı oynadıkları görülmektedir. Yazar konuyla ilgili "Türküler ve Oyunlar" (s. 93-98) başlığı altında uzun uzun bilgi vermektedir.

18. Adlar

18.1. İnsan Adları

Yazar hemen her sayfada insanlardan isimleriyle söz ettiği için tüm adları alıntılama yapmış bazı örnekler sunulmuştur. Bunlar:

Müftü Başkapan, İnaletin Osman, Mustafa Çavuş, Temel, Osman, Bekir, Selçuk, Zekeriyeye, Memet, Mehmet, Ahmet, Nurhan, Sedri, Mustafa, Zabit, Feyruz, İbrahim, Nizamettin, Kemal, Kurban, Hasan, Hızır, Salim, Hakkı, Âdem, Avni, Zabit, İnaletin Osman, Mustafa Çavuş, Muğdat, Mahmut, Nejdet, Yaşar...

Esere konu olan yer kadim Türk coğrafyası olduğu ve Türk-İslam sentezini en güzel şekilde yansıttığı için insan adları da bu kültür dairesine uygun şekilde karşımıza çıkmaktadır. İsim seçiminde İslam'ın etkisi göze çarpmaktadır.

18.2. Lakaplar

Bir kimseye, bir aileye kendi adından ayrı olarak sonradan takılan, o kimsenin veya o ailenin bir özelliğinden kaynaklanan adlara lakap adı verilmektedir (TDK, 2011: 1572). Esere yansıyan lakaplar şunlardır:

“Ayazmanın altındaki Kurutların (Karavaizoğulları) evlerinden duyulamazdı.” (s. 13)

“Ben Mustafa Çavuş ile Kasap Mahmut Şevket’e yetişemedim ama İnayetin Osman’ı tanıdım.” (s. 46)

“Asıl nutukçu Özbağlı Sahtekâr Ahmet dayı idi.” (s. 47)

“Biz ona Kel Muğdat dayı derdik.” (s. 53)

“... o yaz İspir’in bahçelerinde döne döne Pala Bekir ile Kelle Hüseyin’in maceralarını okudum...” (s.72)

“Nenenin Hüseyin, zayıf, ince, konuşkan, haturnaz biriydi.” (s. 123)

“Kel Salim beni kaldırdı.” (s. 126)

“İçeriye zayıf, ince, uzun, karakaşlı bir öğretmen girdi; onun Moment olduğunu söylediler.” (s. 126)

“Kel Salim gözlerimden öptü, Demir Çelik Lisesi Baş muavini Kel Suat’a vermek üzere bir de mektup yazdı.” (s. 128)

“Cıngıllının İsmail niye deli idi bilmem...” (s. 157)

“Tabii Sırakonaklar’dan Çalmaşur Kenan’ın getirdiği boğma rakılar bu hesaba dahil değildir.” (s. 160)

“Gıkkalı İsmail dayının evi vardı.” (s. 201)

“Semercilerin Yaşar (Sarı) suyun ortasında Özbağlı delikanlıya yakalandı.” (s. 209)

Eserde kullanılan lakapların genellikle unvanlarla, kabile adlarıyla, mesleklerle ilgili olduğu görülmektedir. Bu durumun oluşmasında benzer isimlerin çokluğu sebebiyle ayırt edici özelliği öne çıkarma ihtiyacı etkili olmuş olmalıdır.

18.3. Yer Adları

Kitap, yer adlarıyla beraber bazılarının hikâyesini vermesiyle dikkat çekmektedir. Türklerin en eski geleneklerinden biri de ad vermedir. Ad verme genelde yaptığı işe uygun şekilde bireylerin erginlenmesinin bir sonucu olarak karşımıza çıkar. Oğuz’un canavarı öldürmesi, onu şan dolayısıyla ad sahibi yapar. Aynı şekilde Dede’ın Korkut yiğitlik gösteren alp'lara ad verirken boy boylayıp soy soylar. Bununla beraber Türklerde yer adları da önemlidir ve coğrafyanın özelliğini göstermesi bakımından dikkate değerdir.

Kösoğlu, tarihi kaynaklardan yola çıkarak verdiği bilgilerden sonra Aşkabat yakınlarında Türkmenlerin yaşadığı bir İspir Obası olduğunu, İspir adının sanıldığı gibi yabancı bir yer adı ya da yurtcu kuş anlamlarında kullanılan sözcük olmadığını, tam olarak bir Türk boyunun adı olduğunu ifade etmiştir.

“Oğuzların hangi kolundan olduğunu bilmediğimiz kalabalık bir İspir aşireti, muhtemelen Selçukluların ilk Anadolu akınlarında Çoruh Vadisi’ne geldiler ve burada yerleştiler.” (s. 36)

“Çirkini’nin Oğuzların Çirkin aşiretinin adı olduğunu, İspir’de bir köyün ismi, Hatay’da ise kalabalık bir aşiretin adı olarak yaşadığını da o sıralarda öğrendim.” (s. 37)

Kitapta sık sık “Şer Dersi” ifadesi geçmektedir. Çoruh’un yukarı taraflarının dağ köyleri için kullanılan bu ifadenin o taraflardan gelen sellerle ve köylerde yabancı hayvanların sıkça görülmesiyle ilgili olduğu düşünülmektedir.

“Şehir deresi, Şer deresine döndü, korkunç seller geldi, çayırları, bahçeleri ezip geçti.” (s. 39)

"Bizim Sırakonak Köyü ile Hemşin'in Şenyuva Köyü arasında davalı olan bir yayla vardı. (...) Dava ne zaman bitti –yahut bitti mi, bilemiyorum fakat yaylanın adı, Davalı Yayla olarak kaldı ve sanırım resmi adı da bu şekilde değişti." (s. 45)

Ayazma, Miriyolu, Korga, Hortik Dağı, Kehsuruk, Çukur, Sandık Dağı, Sakababa, Korga gibi pek çok yer ismi eserde anılmıştır.

İspir ve yöresinde bazı yer adlarının çıkış öyküleri vardır. Bunlar halkın olaylara ve onların yaşandığı yerlere yükledikleri anlamları göstermektedir.

19. Kalıplaşmış Sözcükler

Kitapta kalıplaşmış sözcüklerin başında deyimler gelirken bunları alkışlar, kargışlar ve atasözleri takip etmektedir.

19.1. Atasözleri

Pertev Naili Boratav atasözlerini şu şekilde açıklar: "... atalar sözünün halk edebiyatı türü olarak, düz konuşmadan bağımsız bir varlığı düşünülemez; yani atalar sözü, masal ya da türkü gibi, durup dururken tek başına söylenmez. "Bize bir masal anlat." dediğiniz zaman masalci masalını anlatır, kendisinden bir türkü söylemesi istenince güzel sesli bir kimse türküsünü söyler, başka bir vesile olmasa da. Bir atalar sözünün söylenmesi için ise belli bir vesilenin çıkmış olması gereklidir; bu bakıma atalar sözü "fikra" ya benzer; fikranın ondan farkı: fikra, bir vesile düşünce anlatmakla beraber, anlatıldığı yerde düz konuşmadan bağımsızdır, ondan kopmuş haldedir; atalar sözü ise "hasbihâlin içinde", ondan ayrılmaz bir parça durumundadır." (2019:137-138).

Tespit edilen atasözleri şunlardır:

"Kurt konşısın incitmez." (s. 12)

"Deveye demişler ki, boynun niye eğri, nerem doğru ki demiş..." (s. 75)

"Merhametin fazlasından maraz doğacağı sözünü ben bu anlamda alıyorum." (s. 139)

"Ölmüş eşek kurttan korkmaz." (s. 180)

"Atalar, yokluk taştan katıdır, demişler." (s. 181)

Eserde yer alan atasözleri halkın kullandığı ifadeleri yansıtmaktan ziyade yazarın yeri geldikçe metne serpiştirdiği kelime grupları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yüzden yörede atasözü dağarcığı hakkında olumsuz kanaat geliştirmek yanlış olacaktır.

19.2. Deyimler

Ömer Asım Aksoy, deyimler ile ilgili şunları söylemektedir: "Bir kavramı, bir durumu, ya çekici bir anlatımla ya da özel bir yapı içinde belirten ve çoğunun gerçek anlamlarından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış sözcük topluluğu ya da tümce. Deyimler de atasözleri gibi, kalıplaşmış sözlerdir. Bir deyim sözcükleri değiştirilip yerlerine -aynı anlamda da olsa- başka sözcükler konulamaz ve deyim sözcükleri bozulamaz. Deyim, bir kavramı belirtmek için bulunmuş özel bir anlatım kalıbıdır; genel kural niteliğinde bir söz değildir. Deyimi atalarsözünden ayıran en önemli özellik budur. Deyimlerin amacı, bir kavramı ya özel kalıp içinde ya da çekici, hoş bir anlatımla belirtmektir." (1998: 38-52).

Eserde karşılaştığımız deyimler şunlardır:

"Sevginiz soğumaya yüz tutar." (s. 10)

"Yaşadığımız kasaba elimizin altında değil." (s. 11)

“Seksenine merdiven dayamış ve neler neler görüp geçirmiş bir ihtiyar.” (s.12)

“Bedenimin rahatça sığıdığını söyleyemem; başımı eğip, iki büklüme yakın olmak üzere oturmam gerekiyordu.” (s. 30)

“Nasıl böyle sessiz, sedasız, bir tarih mirası yerle bir edilmişti?” (s. 31)

“Sonradan aklımız ermeye başladığı zamanlarda da çeşitli ihtimallerden söz edildiğini okuduk.” (s. 33)

“Şimdi tabii, Bayburtlu Zihni'den dem vurup biraz şoşarttığımı düşüneceksiniz; olabilir.” (s. 42)

“Kaymalar, çökmeler, yarılmalar, bahçeleri alt üst etmiş, harabeye çevirmişti.” (s. 43)

“İki köyün, keşif sırasında birbirine girmesinden korkulduğu için, jandarma önceden gelerek kayaların arasına yerleşip tedbir almış.” (s. 49)

“... bahçelere doğru koşar adım yola koyulurduk.” (s. 53)

“... kahramanlarla at koştururdum.” (s. 54)

“İsterseniz kulak kabartalım:” (s. 54)

“... na 'ralar atmışlardı.” (s. 68)

“... ağzı açık, teslim olmuş bir hayranlıkla izleyebiliyorlardı.” (s. 80)

“Büyük oğlunu askere göndereceği gün kafayı iyice çekmiş, çarşıya çıkmış. Oğlu Nihat da kendisini uğurlayan arkadaşları ile kafayı bulmuş; çarşının ortasında karşılaşmışlar...” (s. 84)

“Türk boyları için can pazarına çıkıp doyumluluk aramaktan gayri çare kalmaz.” (s. 99)

“İnsanoğlu uykularında da tam değildir; taktığımız isimlerinden belli: derin uyku, tilki uykusu...” (s. 112)

“İkimizden de çıt çıkmıyordu.” (s. 125)

“... mekteple baş edebileceğimi düşünmeye başladım.” (s. 126)

“... eşkıyanın da kökünü kazınmışlar.” (s. 132)

“Anlayacağımız, kendi kendimizce iki dirhem bir çekirdeğiz.” (s. 163)

“Şöyle iki cümleyle geçivermeye de onun gönlü razı değil.” (s. 191)

“Sazlığa girmiştik ki kıyamet koptu; kadın, çoluk-çocuk bağrıışmaları, koşuşmalar ortalığı tuttu. Bu kadar kalabalık insan her halde pusuya yatmışlardı.” (s. 208)

“Ben aval aval bakıp gittim.” (s. 209)

“Vaveyla kopup herkes kendi derdine düşünce o kendisini Çoruh'a atamamış.” (s. 209)

“Öbürleri benim gibi dallardaki o kıyamet kirazı görmedikleri için pek aldırış etmediler.” (s. 210)

“Arada hiçbir hatır gönül olmasa da, bu dosyaları, acaba dişe dokunur bir şey bulabilir miyim diye, sabrımın başına vura vura okumuşumdur.” (s. 230)

Kitapta deyimler, atasözlerine oranla bir hayli yekûn tutmaktadır. Bu noktada eserin zengin olduğu görülmekte, sözün etkili söylenişi noktasında deyimlerin sıkça tercih edildiği anlaşılmaktadır.

19.3. Özlü Sözler

Bir düşünceyi, bir duyguyu, bir ilkeyi kısa ve kesin bir biçimde anlatan, genellikle kim tarafından söylendiği bilinen sözlerdir (TDK, 2011: 1866).

"O güzel 'Yedinci Şehir'in yazarı Özkan Yalçın, 'Bir şehirde yaşamak ayrı, bir şehri yaşamak ayrıdır.' diyor." (s. 9)

"Sultan Murat Han, Fatih olacak oğlu Şehzade Mehmed'e halkı yönetmek için akıl ve tadbir öneriyor, 'akıl tesiri kılıcın tesirinden artuk olur.' diyor." (s. 117)

"... Hristiyan tarihçisi 'Ey ihanetten daha zalim olan merhamet!' diye haykırıyor." (s. 139)

Yazar, eserini değerli isimlerin özlü ifadeleriyle zenginleştirmiştir. İlgili konu başlıklarında inandırıcılığı artıran bu yöntemde seyrek de olsa yer vermiştir.

19.4. Alkışlar-Kargışlar

Türk Dil Kurumunun Türkçe Sözlüğü'nde *alkış* terimi için; "Bir şeyin beğenildiğini, onaylandığını anlatmak için el çırpma, alkışlama, kargış karşıtı" (TDK, 2011: 97) açıklaması yapılırken; *kargış* karşılığı olarak ise, "Kargıma işi veya bu maksatla söylenen sözler, lanet, telin, beddua, ilenç, alkış karşıtı" (TDK, 2011: 1328) açıklamaları verilir.

Eski Türkçemizde duaya "*alkış, öğme*" dendiğini belirten Şükrü Elçin'in kargış ile ilgili şu ifadeleri de dikkate değerdir: "Kargış, insanın kendisine, ailesine, cemiyetine ve din gibi müesseselerine zararı dokunacak şahıslara, düşünce ve fikirlere karşı davranışlarının şiddetli bir tepkisidir." (1986: 663).

Kitap, alkış ve kargış konusunda pek zengin değildir. Tespit edilen sınırlı sayıdaki ifadeler aşağıya alınmıştır.

19.4.1. Alkışlar (Dualar, İyi Dilekler)

"Çektiğim körükler helal olsun..." (s. 16)

"Dedemin hastalandığı haberi gelince, Rahmetli babamın o güzel ata binip Miriyolu'ndan geçişini hatırlıyorum." (s. 16)

"Allah bütün insanlığı tabii afetlerden korusun." (s. 40)

"Ne kadar hoşlandım; gözyaşlarınız nur olsun!" (s. 67)

"Allah rahmet etsin." (s. 69)

"Turgut'u kaybedeli şimdi yıllar oldu; Hasbağ'da yatıyor. Allah'ın rahmeti bol olsun!" (s. 120)

"Allah yardım etsin!" (s. 180)

"Küçük kasabamızın büyük yürekli dost insanları sizlere rahmet olsun." (s. 187)

19.4.2. Kargışlar (Beddualar, İlençler)

"Hollo nene arada bir çıkar bağırır çağırır, kargışlardı. En çok da 'Gor be gor olasız!' derdi." (s. 17)

"Allah'tan bulsunlar..." (s. 30)

"Öbürüne kızar, söverdim." (s. 40)

“Meyveleri yolup kaçığımızda, arkamızdan kargışlayan, taş atan nenelerden kimse yoktu.” (s. 42)

Yapılan alıntılar halkın iyi dilek ve ileçlerinin bir kısmını yansıtmaktadır. Özellikle “Gor be gor olası!” ifadesi yörenin en yaygın kargışlarından olması bakımından önemlidir. Çünkü yıllar önce kullanılan bu beddua hâlâ varlığını korumaktadır.

Vefat edenlerin arkasından dualarda bulunulduğu, onlara rahmet okunduğu dikkat edilmesi gereken hususlardandır.

20. Halk Edebiyatı

20.1. Anonim Halk Edebiyatı

20.1.1. Efsane

Boratav efsaneyi şu şekilde ifade etmiştir: “Efsanenin başlıca niteliği inanış konusu olmasıdır; onun anlattığı şeyler doğru, gerçekten olmuş diye kabul edilir. Bu niteliği ile efsane masaldan ayrılır, hikâyeye ve destana yaklaşır. Başka bir niteliği de düz konuşma diliyle ve her türlü üslûp kaygısından yoksun, hazır kalıplara yer vermeyen kısa bir anlatı oluşudur. Bir destan parçası karmaşık ve uzun soluklu anlatı bütününden kopup kendine özgü üslûp niteliklerini, sanatlık süslemeleri yitirince, sadece olağanüstü yönleriyle bir kişiyi ya da bir olayı bildirme göreviyle sınırlanınca efsane olur.” (2019: 111).

Kitabın “Sakababa’nın Suyolu” başlığı altında verilen bölümünde Saka Baba ile ilgili efsanevi anlatılardan parçalar bulunmaktadır. (s. 27-32)

“Kalenin Çoruh’a bakan yanının tam karşısında Saka Baba’nın üst yamacında bir ceviz ağacı vardır. Burası ziyarettir. Altında küçük bir göze vardır. Kâfirler İspir Kalesi’ni kuşattıklarında Saka Baba o cevizin altındaki gözeden kaledeki askerlere su taşırken vurulmuş, orada şehit düşmüş. O cevizin altından aşağıya kadar nasıl inermiş, Çoruh’u geçip kuşatmayı yarararak kaleye nasıl çıkarmış, bilemiyorum ama İslam askerleri susuz kalmasın diye su taşırken şehit düştüğüne göre konağı evliyadan yüce olsa gerektir ve elbet suyu taşımak için bir yolunu bulmuştur.” (s. 27)

Aşağıdaki satırlar okununca içinden süt ve bal ırmaklarının aktığı cennet akla gelmektedir.

“Bize, evvel zamanda Gâvur Dapı’nın Gombul tarafındaki Paşapınarları’nın üstünden kaleye kadar, çift pöhrenkli boru hattı döşeli olduğunu, birinden süt, birinden bal aktığını söylerlerdi. Kale kuşatmada olduğu zamanlarda bile bu gizli borulardan süt ve bal akmaya devam edermiş.” (s. 33)

Özellikle savaşlarda Allah’ın yardımının vurgulandığı anlatılar oluşmaya başlar.

“Nizamettin hoca soruyor; ‘Ruslar nasıl gittiler?’ Anası cevap veriyor: ‘Oğul, Koçun Boğazı’nda Kudret’ten toplar atıldı. Bunu duyunca çekip gittiler...’” (s. 48)

Halk anlatılarının en gizemli örneklerinden olan efsane, eserde birkaç yerde karşımıza çıkmaktadır. Özellikle savaş ve kahramanlık temleri etrafında söylenen bu efsanelerde insanların imkânsız gibi görünen durumlardan Allah’ın yardımıyla

kurtulduklarına yahut Allah'ın yardım elini bir şekilde hissettiklerine dair inanışları dikkat çekicidir.

20.1.2. Masal

Kitapta masallarımıza kısa atflarda bulunulduğu görülmektedir.

"... Şahmeran ve Keloğlan'ı araya sokmak lâzım. Bunların da evveli masallar vardır. Bazen masalı hiç olmadık yerde kesen masalçıya yalvarırdık, sonra ne oldu, diye. 'Ben yukarki yoldan geldim, sonra ne oldu görmedim.' derdi." (s. 70)

"Masallarımızda devî anlatırken, bir dudağı yerde bir dudağı gökte, deriz; aşığı idare etmez." (s. 97)

"Kültürümüzde Kafkağı dünyayı kuşak gibi sarmıştır ve yeşil zümriüttendir; gökyüzü rengini onun yansımasından alır." (s. 192-193)

Anlatı türlerinden hem eğitici hem eğlendirici özellikte olan masalların İspir'de sevilerek anlatılıp dinlendiği anlaşılmaktadır. Yazarın, masalçıya yalvardıklarını ifade ettiği bölüm bunun kanıtıdır.

20.1.3. Türkü

Halk edebiyatımızın en önemli nazım şekillerinden olan türküyü Pertev Naili Boratav; "düzenleyicisi bilinmeyen, halkın sözlü geleneğinde oluşup gelişen, çağdan çağa ve yerden yere içeriğinde olsun, biçiminde olsun değişikliklere (zenginleşmelere, bozulmalara, kırılmalara) uğrayabilen ve her zaman bir ezgiye koşulmuş olarak söylenen şiirler" diye tanımlamaktadır (2019:171).

Kitap, türkülerimiz konusunda bir hayli zengindir.

"İlk türkümü hepiniz bilirsiniz; bir Erzurum türküsüdür:

Lüverimin kaytanı

Sen geldin yârim hani

Seni seven çok olur

Candan sevenin tanı..." (s. 152)

"Türkler birlikte türküler söylediler; ne kadar coşkun ve güzeldiler...

Yadeller aldı beni taşlara çaldı beni

Yardan ayırdı felek gurbete saldı beni...

(...)

Yandım mapusane yandım senin elinden!

Benim gönlüm divane mi deli mi?

(...)

Yemen türkülerini bilirsiniz; şu dizeye bakın:

Yemene de benim aşam Yemene... Bu dize, bizim bütün dertlenme, ağlama, ağıt yakma kültürümüzün sese yansıyan tüm zenginliklerinin yoğunlaşmış hülasasıdır." (s. 154)

"Uzun havayı bilirsiniz:

Kışlar doldu bugün, doldu boşaldı bugün..." (s. 155)

"Çarşı esnafı ile türkülü sohbetlere otururdu.

*Gız belin incedür, ince
Zatiden incedür ince...*” (s. 159)

İlerleyen sayfalarda okuyucuyu bir başka türkü beklemektedir:

*“Yol verin yârim gelsin
Dinsiz imansız dağlar
Hasreti sinemi dağlar
Dağlar sılamı özledim”* (s. 193)

Acımızın, sevdamızın, sırrımızın, gamımızın, hasretimizin, gurbetimizin nağmelenmiş; adeta yürekle karılarak dillenmiş halidir türküler. Görüldüğü üzere kitaba da hayli içli türküler girmiş, yazarın gerek yetiştirdiği coğrafyanın duygu yönünü gerekse kişisel olarak türkülere bakışını yansıtmıştır.

20.2. Âşıklık Geleneği

Âşık; sazlı (telden), sazsız (dilden), doğaçlama yoluyla, kalemle (yazarak) veya bu özelliklerin birkaçını birden taşıyan ve âşıklık geleneğine bağlı olarak şiir söyleyen halk sanatçısıdır. Bu söyleme biçimine “âşıklık-âşıklama”; âşıkları yönlendiren kurallar bütününe de “âşıklık geleneği” adı verilmektedir (Artun 2015: 1).

Türk Dil Kurumu tarafından; “Zengin sembollerle, ritimli sözlerle, seslerin uyumlu kullanımıyla ortaya çıkan, hece ve durak bakımından denk ve kendi başına bir bütün olan edebî anlatım biçimi, manzume, nazım, koşuk.” (TDK 2011: 2224) şeklinde tanımlanan şiir, âşıklık geleneğinin temel taşı niteliğindedir.

Eserde karşımıza çıkan âşık şiirleri şunlardır:

*“Alma yanak, kiraz dudak, diş sedef
İspir ala gözler mil ile oynar
Karacaoğlan”* (s. 36)

Bir başka yerde Bayburtlu Zihni ve ünlü dizeleri şu şekilde geçer:

*“Bayburtlu Zihni’yi hatırlayarak yürüyordum:
Vardım ki yurdumdan ayağ göçürmüş
Yavru gitmiş, ıssız kalmış otağı,
Câmlar şikest olmuş, meyler dökülmüş
Sâkiler meclisten çekmiş ayağı...”* (s. 42)

Yazar şu dizelerle tekrar Karacaoğlan ile baş başa bırakır okurları:

*“Karacaoğlan’ın güzellemesini hatırlayın:
Bana kara diyen dilber,
Kaşların kara değil mi?”* (s. 63)

Devran Baba’nın da sayfalarda kendine yer bulduğunu görürüz:

*“Bu konuda kültürümüzün en veciz beytini Devran Baba söylemiş:
Bedenim ruhuma gurbet mi olmuş,
Olsun sabret sus be ağlama gönül!”* (s. 77)

Yazar bu geleneğin güçlü isimlerine ait şiir örnekleriyle eserini hem zenginleştirmiş hem de eserin akıcılığına katkı sağlamıştır.

20.2.1.Halk Hikâyeciliği

Türk halk hikâyeleri, zaman seyri ve coğrafya-mekân içinde 'efsane, masal, menkıbe, destan vb.' mahsullerden beslenerek, dini tarihi, ictimâî hadiselerin potasında iç bünyelerindeki bağlarını muhafaza ederek milletimizin roman ihtiyacını karşılayan eserlerdir. (Elçin 1986: 444)

Bu eserlerin İspir halkı tarafından çokça sevilip benimsendiği aşağıdaki alıntılardan anlaşılacaktır.

"Muğdat dayı, âşık geleneğine uygun olarak hikâyeyi can alıcı yerlerden birinde keserdi." (s. 56)

"Bir keresinde de Köroğlu'na rastlamıştım; meydan okuyordu: 'Can datlıymış, gösterim mi!' Muğdat dayı aynı parlak üslubuyla şakıyordu: 'Bolu Beyi'nin askerleriyen cenge girdiler; azim vuruş oldi; baş bir yana leş bir yana düştü...' " (s. 56)

"Eskilerde âşık kahvelerinde, Köroğlu yahut Kerem ile Aslı gibi halk hikâyeleri okunmuş." (s. 56)

"... arkadaşlarla Kân deresinde kendimizce Hüseyin Baykara fasılları yapardık." (s. 58)

Yazar Tahir ile Zühre hikâyesini ayrı bir başlık altında kitabına taşıyarak özellikle kış gecelerinde çeşitli halk hikâyelerini kadınların dinlediğini ifade etmiştir. Bu durum dönemin en önemli geleneklerinden birinin âşıklık geleneği olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

"Özellikle kış geceleri, bizim evin küçük odasında toplanan kadınlara Âşık Kerem, Sürmeli Bey, Şah İsmail ile Telli Senem yahut Yusuf ile Züleyha gibi hikâyeler okurdum." (s. 61)

"[Tahir] rüyasına münasip bir iki beyit söyledi:
Seyrimde gece gördüm

Zühre 'ye varam dedim

İki kere kelb geldi

Men etti beni durdum.

İki beyit de Zühre söyledi. Aldı gene Tahir:

Hicran ölümden beter

Cismim yanuben tüter

Bilmem ki bu rüzgâr

Beni nereye atar.

Aldı Zühre:

Didelerim giryandır

Çiğerciğim püryandır

Tahir bu yalan dünyada

Rahat bana haramdır, deyip kalkıp saraya geldiler. (s. 61)

Kitabın ilerleyen sayfalarında benzer şiirlere yer verilmiştir.

Âşık kahvelerinin halk hikâyeciliğindeki yeri malumdur. Bu kahvelerde anlatılan hikâyeler günümüz dizilerinden çok daha fazla ilgi görmüştür. Bu durum kitaba şu ifadelerle yansımıştır:

“Âşıkların hikâye anlatma geleneği Erzurum ve Kars'ta hala devam eder; bu şehirlerimizde âşık kahveleri vardır. Köy odalarında da sazları omuzlarında âşıklar hikâye anlatırlar. Ben Kars'ta askerliğimi yaparken Çobanoğlu'ndan Köroğlu'nu dinlemişimdir.” (s. 66)

“... âşık hikâyeleri: Kerem ile Aslı, Ferhat ile Şirin ve diğerleri.” (s. 70)

“Erzurumlu Tahsin'in bir kış gecesi dışarıda topladığı parayı, Köroğlu hikâyesini anlatan âşığın önüne bırakıp kahveden çıkışını anlattı.” (s. 88)

“... bazı kış gecelerinde kadınların bizim evde toplanarak, bana, âşık hikâyeleri okutturup, ağladıklarını yazmıştım.” (s. 88-89)

“Deri Pazarı'na yukarı köylerden bir âşık gelirdi; sazını dizine kondurur çalardı.” (s. 108)

Halk hikâyeleri genellikle âşık kahvelerinde âşıklar tarafından anlatılarak insanların duygu dünyalarını zenginleştiren ve sosyalleşmelerine yardım eden bir geleneğin parçasıdır. Bu durumun izleri esere de yansımıştır. Kitapta hem âşıklık geleneğine hem çeşitli halk hikâyelerine değinilmektedir. Anlaşıldığına göre âşıklık geleneğine uygun hikâye anlatma, İspir'de de sürdürülmüştür. Gerek âşıklara gerekse anlattıkları hikâyelere yoğun ilgi olduğu görülmektedir. Bu noktada İspir ve çevresinin geleneğin yaşatıldığı bir coğrafya olduğu anlaşılmaktadır.

Sonuç

Nevzat Kösoğlu kaleme aldığı bu anı kitabında genellikle çocukluğunun geçtiği İspir'den ve buralara dair hatıralarından bahsetmiştir. Araya serpiştirdiği farklı konuları esere sohbet havasında sindirerek ve anılarıyla bağlantılı şekilde yazmıştır.

Kitabın anılardan oluşması, onu anlattığı dönemin tanıdığı haline getirmiş, pek çok kültürel unsuru bünyesine almasını kolaylaştırmıştır. Kösoğlu çocukluk yıllarındaki İspir'in ve İspirililerin manzarasını okurlarına sunmuş, samimi üslubuyla da son derece ilgi çekici bir eser vücuda getirmiştir.

Bu çalışmada söz konusu eserin halk kültürü unsurları ortaya konmaya çalışılmıştır. Çalışmanın giriş kısmında halk kültürü ve anı türü üzerinde kısaca durulmuştur. Sonraki bölümde Nevzat Kösoğlu hakkında bilgi verilmiş, ardından eserdeki halk kültürü unsurları gösterilmiştir.

Eserde rastlanan halk kültürü unsurları yirmi ana başlık ve bunlardan bazılarının alt başlıkları şeklinde tespit edilmiştir. Bu yönüyle kitap zengin bir halk kültürü kaynağı mahiyetindedir.

Yazar, ele aldığı dönemde İspir ve çevresindeki halkın inançlarından eğlencelerine, oyunlarından mimarisine, kullanılan kalıp sözlerinden insanlara yakıştırdığı lakaplara, kültürümüzün önemli parçası olan âşıklık geleneğine kadar birçok konuya değinmiştir. Böylece halkbilimine zengin bir eser bırakmıştır.

Halkın yokluk ve yoksulluklar içindeki gösterişsiz ama tertemiz, samimi dünyaları, at sırtında aştığı yolları, alanı kıt ama ürünü bol tarlaları akıcı bir üslupla okuyucuya sunulmuştur.

Sonuç olarak eser altmış, yetmiş yıl önceki İspir'i ve İspirliyi tanımak, o dönemin hayatına kültür penceresinden bakmak açısından son derece önemlidir. Kitap, döneminin tanıdığı gibidir.

Kaynaklar

- Acıpayamlı, O. (1989). “Türkiye Folklorunda Halk Hekimliğinin Morfolojik ve Fonksiyonel Yönden İncelenmesi”. Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri, 1-8.
- Aksoy, Ömer Asım (1998). *Atasözleri Ve Deyimler Sözlüğü*, İstanbul: İnkılâp Yayınları.
- Artun, Erman (2015). *Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı Edebiyat Tarihi/Metinler*, Adana: Karahan Kitabevi.
- Boratav, P. Naili (2016). *100 Soruda Türk Folkloru*, Ankara: BilgeSu Yayınları.
- Boratav, P. Naili (2019). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, Ankara: BilgeSu Yayınları.
- Cevizci, Ahmet (2002). *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Engin Yarıncılık.
- Çobanoğlu, Özkul (2015). *Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çobanoğlu, Özkul (2019). *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Elçin, Şükrü (1986). *Halk Edebiyatına Giriş*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Gencan, Tahir Nejat vd. (1974). *Yazın Terimleri Sözlüğü*, Ankara: TDK Yayınları.
- Gölpınarlı, Abdülbaki (2010). *Mevlâna Celaleddin Hayatı ve Eserleri*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Güvenç, A. Özgür (2020). *Folklor ve Sinema*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Hafız Yakup Şükrü Efendi (1987). *İslam'da Avcılık*, (haz.: Osman Çelik), Ankara: Gelişim Matbaası.
- Hançerlioğlu, Orhan (1975). *İnanç Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kaplan, Mehmet (1988). *Kültür ve Dil*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kösoğlu, Nevzat (2013). *Geçmiş Zaman Peşinde yahut Vaizin Söyledikleri*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Örnek, S. Veyis (1971). *Etnoloji Sözlüğü*, Ankara: AÜ Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Örnek, S. Veyis (1973). *Budunbilim Terimler Sözlüğü*, Ankara: TDK Yayınları.
- Örnek, S. Veyis (2016). *Türk Halkbilimi*, Ankara: BilgeSu Yayınları.
- Şen, Mesut (2018). “Türklerde Kışlağ ve Yaylağ Kavramları Üzerine Düşünceler”, *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 3 (2), 131-148.
- Türk Dil Kurumu. (2011). *Türkçe Sözlük* (11. bs.), Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Uzman, Nasrullah (2017). “Milletvekili Olarak Nevzat Kösoğlu”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21 (3), 971-984.
- Ülken, Hilmi Ziya (1969). *Sosyoloji Sözlüğü*, İstanbul: Talim ve Terbiye Dairesi Yayınları.
- Ziya Gökalp (1996). *Türkçülüğün Esasları*, (haz.: Cengiz Han), İzmir: Kamer Yayınları.